

PISMOM PROTIV NEPOŽELJNIH ČITATELJA KODIRANE PORUKE MIHOVILA I ANTUNA VRANČIĆA

Diana Sorić i Milenko Lončar

UDK: 929 Vrančić, A.
Izvorni znanstveni rad

Diana Sorić i Milenko Lončar
Sveučilište u Zadru
Z a d r
disoric@unizd.hr
mloncar@unizd.hr

U svojoj korespondenciji braća Antun i Mihovil Vrančić u nekoliko su se prilika poslužili kodiranim porukama: Antun u jednom pismu s diplomatske misije iz Pariza 1546, a Mihovil dvanaest godina poslije u četirima pismima iz Šibenika. Tijekom istraživanja provedenog za potrebe ovoga rada ustanovljeno je da jedno od pisama dosada nije bilo poznato. Mihovilov sustav znakova uspjeli smo dešifrirati usporedbom učestalosti znakova u kodiranim odlomcima s učestalošću slova u latinskim dijelovima pisama. Većina je slova preuzeta iz latinice, samo im je promijenjena vrijednost, pri čemu je imala utjecaja, čini se, knjiga *Polygraphia* onodobnoga njemačkog kriptografa Ioannesa Trithemiusa. Usto je dodano nekoliko arapskih znamenki i znakova iz drugih pisama.

Glavnina skrivena sadržaja odnosi se na ulaganja u nekretnine i unosne poslove, te je svrha tajnog pisma očigledno bila onemogućiti konkurenciju da preduhitri Antuna i Mihovila, u trenutku kad je Antun bio nagrađen od cara Ferdinanda nakon četverogodišnjeg poslanstva u Turskoj. U dvjema pak porukama Mihovil upozorava brata na opasnost od dvojice braće s vrlo lošom moralnom reputacijom.

Antunov odlomak ostao je neriješen, jer se poslužio drugačijim sustavom, a sam tekst je prekratak, tako da izračun frekvencije ne pomaže.

Ključne riječi: Mihovil Vrančić, Antun Vrančić, korespondencija, šifre, dešifriranje, Šibenik, investicije, renesansna diplomacija

1. Korpus

Da su se dvojica najstarije i najbliskije povezane braće Vrančića znala služiti *tajnim* znakovima u međusobnu dopisivanju, izvijestio je znanstvenu javnost László

Szalay 1863. objavom sedmog sveska Antunovih sabranih djela.¹ U podnožju triju Mihovilovih pisama iz 1558. i 1559. urednik je na mađarskom upozorio kako se na dotičnim mjestima u rukopisima nalaze kriptografrani odlomci.² Nije ih pokušao reproducirati niti tumačiti.

Gotovo stoljeće i po nakon toga Darko Novaković je, govoreći o neobjavljenoj ostavštini obitelji Vrančić koja se čuva u rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, istaknuo zanimljivost da i u Antunovu pismu poslano 1546. iz Francuske postoji šifrirani ulomak. Naznačio je vrstu pisma i razlog tajnosti: »Šifra se temelji na znakovima bosančice, za koju su braća očigledno vjerovala da je prevelik kriptografski izazov za brojne zainteresirane tajne službe na putu od Pariza do Šibenika.«³ Usto je skrenuo pozornost kako sam Antun u nekoliko navrata bratu iskazuje brigu za torbu sa svojim važnim i također šifriranim spisima.⁴

Koautorica pak ovoga rada nedavno je skupljajući građu za svoju disertaciju o obiteljskoj korespondenciji Antuna Vrančića iz Knjižnice Széchényi u Budimpešti pribavila fotografije Mihovilovih autografa. Sada se uvidom u kopije rukopisa moglo vidjeti o kakvoj je vrsti pisma riječ i u mlađeg brata.

Premda iz sačuvane korespondencije proizlazi da su se Antun i Mihovil dopisivali preko trideset godina, od 1538. do 1569,⁵ pisama sa šifriranim poru-

¹ V e r a n c s i c s Antal, *Összes munkái*, sv. 7, Budimpešta, 1863. (= *Monumenta Hungariae historica*, series II, vol. 10).

² V e r a n c s i c s, A., n. dj., 258: »Következék néhány sor cryptograph irással.« (»Slijedi nekoliko redaka kriptografskim pismom.«) - 290: »Néhány cryptograph szó, valamint alantabb is, scintén pontokkal jelelve.« (»Nekoliko kriptografskih riječi, odnosno i niže, isto tako označenih točkama.«) - 336: »A levélhez külön papíroson néhány cryptograph sor van mellékelve, e bevezetéssel: Interim, hisce diebus praeteritis, s e zárszavakkal: ipsa optime capiet consilium ex praeteritis.« (»Pismu je priloženo nekoliko kriptografskih redaka na zasebnom papiru, sa sljedećim uvodom: Interim, hisce diebus praeteritis, i s ovim zaključnim riječima: ipsa optime capiet consilium ex praeteritis.«) - Tekstove na mađarskom za potrebe je ovoga rada na hrvatski preveo Krešimir Međeral, na čemu mu srdačno zahvaljujemo.

³ D a r k o N o v a k o v i ć, »Neobjavljena ostavština Antuna, Mihovila i Fausta Vrančića: R-5717 u rukopisnoj zbirci Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu«, *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2005, 161 i fotografija pisma na str. 162.

⁴ D. N o v a k o v i ć, n. dj., 162-163, 166, 168.

⁵ Sačuvano je, odnosno pronađeno i uglavnom objavljeno 37 Antunovih pisama Mihovilu i 18 Mihovilovih Antunu (objavljena u: V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), sv. 6-10; neobjavljena: NSK, R-5717, omot 2, br. 2; Mihovilovo dosad nepoznato pismo od 11. siječnja 1559: nepoznata lokacija, vjerojatno Knjižnica Széchényi). Antunova pisma obuhvaćaju period od 1538. do 1569. s većim i manjim prazninama, dok Mihovilova pokrivaju tek vrijeme od 1558. do 1566. godine. Sa sigurnošću se može konstatirati da to nisu sva pisma koja su braća razmijenila, za što potvrda ima na više mjesta u Mihovilovim pismima Antunu. Za primjer navodimo ono iz siječnja 1564. (V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), sv. 9, Budimpešta, 1870, 50; 52), u kojem Mihovil u dva navrata spominje da je primio Antunovo pismo (*Litterae, quas per dominum Petrum Cippicum missas accepi...; Ad eius posteriores litteras, quas per Ludouicum Celium missas accepi...* - »Pismo koje sam primio, poslano po

kama nema mnogo: ukupno ih je samo pet – ono Antunovo od 25. siječnja 1546. (nepuna dva retka teksta) i *četiri* Mihovilova: prvo od 6. studenoga 1558, bilješka na kraju pisma od pet i po redaka; drugo od 27. prosinca 1558, pet odlomaka od pet odnosno jednog, dvaju, četiriju i sedam redaka; treće od 11. siječnja 1559. s postskriptumom od osam redaka i četvrto - cedulja koja pripada pismu iz veljače 1559, devet redaka.⁶

Mihovilovo pismo iz siječnja 1559. godine promaknulo je Szalayu i Wenzelu te ga nisu objavili u seriji *Monumenta Hungariae historica*. Na snimcima dobivenim iz Budimpešte može se jasno vidjeti da se ono ne nalazi unutar korpusa pisama pod oznakom *1681. fol. Lat.* Također, na pismu se ne uočava oznaka koju su najvjerojatnije unosili upravo Szalay i Wenzel pri sređivanju građe za objavljivanje.⁷ Već na temelju ovoga nalaza smije se konstatirati da pri svakom pokušaju sistematiziranja i klasificiranja epistolografskog korpusa Antuna Vrančića i njegovih korespondenata moramo biti spremni na nova otkrića. Uostalom, možda još negdje čeka da bude pronađena i Antunova torba za koju se toliko brinuo. A čini se da su i u njoj bili kodirani epistolografski proizvodi. Premda ih u tri navrata naziva svojim »spisima«,⁸ na jednom ih mjestu izjednačuje s *pismima*:

Quum huc adueneris, referas mihi torbam istam cum scriptis meis, quam ex Turcia ad Ioannem et ad te destinaueram: sunt in ea quędam scripta mea ziffris exarata, quę interpretari desiderarem, ut tandem meę epistolę in ordinem redigantur.⁹

Kad budeš dolazio ovamo, donesi mi onu torbu s mojim spisima koju sam bio poslao iz Turske Ivanu i tebi; u njoj su neki moji spisi zabilježeni šiframa koje bih želio protumačiti, da se napokon moja pisma dovedu u red.

Ako riječ *epistola* nije upotrijebio u nekom širem značenju, onda su to zacijelo bile kopije povjerljive diplomatske pošte koju je slao u Beč. Ostaje nepoznato jesu li *cifre* iste onakve kakve se nalaze u pismu iz Pariza.

Petru Čipiku...«; »Na Vaše kasnije pismo koje sam primio, poslano po Ludoviku Celiju...«). Nažalost, od 1559. do 1566. godine nema sačuvana niti jednoga Antunova pisma, a iz navoda se može jasno iščitati da su se i tijekom tih godina braća dopisivala.

⁶ Rukopisi: NSK, R-5717/2, 2, 1r-2v; Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 236r; 241r-243v; 262r-263r; Knjižnica Széchényi (?), 57r-57v.

⁷ Vidjeti npr. pismo u Knjižnici Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 193r, s oznakom *V. A. M. VII. K. 333. I (CXXI)*, što treba čitati kao *Verancius Antonius, Monumenta, VII. kötet (svezak), 333 lapja* (stranica) (pismo br.) *CXXI*.

⁸ Pismo iz Carigrada od 1. srpnja 1555. (*cum quibusdam scriptis*), iz Beča od 17. listopada 1558. (*cum scriptis meis; quędam scripta mea ziffris exarata*) i od 17. lipnja 1568. (*scriptorum meorum*); NSK, R-5717/2, br. 2, 1r; br. 6, 1r; br. 9, 1v.

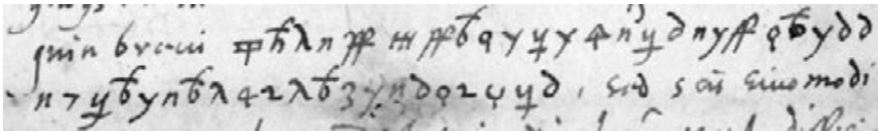
⁹ Pismo iz Beča od 17. listopada 1558; NSK, R-5717/2, 6, 1r.

2. Mihovilova pisma

2.1. Dešifriranje

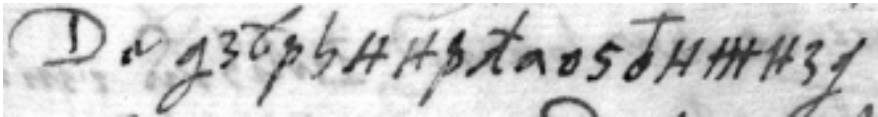
U nastojanju da se razumije tajnoviti tekst, prva pomisao bila je obratiti se za pomoć kolegama koji se bave starim hrvatskim pismima. Međutim, odgovor je glasio kako nije moguće prepoznati ikakav smisao, pa čak ni to koji je jezik uopće posrijedi.¹⁰ Preostajalo je pomiriti se s prazninama u pripremanu kiritičkom izdanju ili se vlastitim snagama okušati u odgonetanju skrivenih sadržaja.

Izazov je bio previše zavodljiv. Za početak usporedili smo Antunov šifrirani odlomak (**Slika 1**),¹¹ budući da je najstariji, sa znakovima bosančice. Rezultata međutim nije bilo, nije se otkrivao nikakav smisao. Onda smo pokušali i s glagoljicom, jednako bezuspješno. Pri pomnijem razgledanju vidjelo se također da se brojni Antunovi znakovi ne poklapaju s bosančicom (zbog čega se tim nazivom u nastavku služimo uvjetno, stavljajući ga u navodnike). Ima zapravo i grčkih slova, neki su znakovi jednaki latiničnim slovima, a neke do sada nismo uspjeli svrstati ni u kakav alfabet. Što je još zanimljivije, Antunovi i Mihovilovi znakovi međusobno se podudaraju tek manjim dijelom.

Slika 1: Odlomak pisma Antuna Vrančića od 25. siječnja 1546.

Najkraći odlomak. Sljedeće je bilo ogledati se s brojnijim i duljim Mihovilovim odlomcima. Za početak izabran je najmanji pasus (**Slika 2**)¹² s pretpostavkom da je najlakše naslutiti smisao prema okolnom kontekstu baš zato što je najkraći.

Slika 2: Odlomak pisma Mihovila Vrančića od 27. prosinca 1558.

¹⁰ Zahvaljujemo prof. dr. Slavomiru Sambunjaku s Odjela za kroatistiku i slavistiku Sveučilišta u Zadru na uloženu trudu i spremnosti na pomoć, koja je ipak značila korak naprijed, premda je odgovor bio niječan.

¹¹ NSK, R-5717/2, 1, 1r.

¹² Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 241r.

Za olakšanu obradu kodirani je tekst transkribiran više-manje odgovarajućim znakovima dostupnim u uobičajenim računalnim pismima. Odnosni odlomak zajedno s latinskim kontekstom izgledao bi ovako:

De g 3 t p h H H p đ a o s b H ж H 3 g videtur gregem illum mutasse sententiam, tamen data est mihi spes non vana ad dies paucos, mutatis senioribus, in eam opinionem reuersuros, nam ille qui id facere constituerat, in dies expectatur.

O g 3 t p h H H p đ a o s b H ж H 3 g čini se da je ono krdo promijenilo odluku, no ipak, dana mi je ne isprazna nada, da će se za koji dan, kad se promijene starješine, vratiti tom mišljenju; onaj naime koji je to bio uglavio očekuje se svaki dan.

Kao što se vidi, i latinski dio poruke prilično je zakukuljen. Ako smo dobro razumjeli, riječ je o nekoj zajednici o kojoj Mihovil nema baš visoko mišljenje. Ta je skupina bila nešto o nečemu odlučila, ali je promijenila odluku, no mogla bi odustati od te promjene kad se vrati očigledno utjecajan pripadnik zajednice, koji će vjerojatno biti članom njezina novog vodstva. Po svojoj prilici radi se o redovničkoj zajednici u Šibeniku.

Zbog prijedloga *de* kojim počinje odlomak, u pitanju mora biti neki ablativ. Zacijelo uza nj stoji i neki genitiv (poput *De coniuratione Catilinae* ili *De humilitate... Christi*). Sretnom se činila okolnost što su prva dva znaka (g3) jednaka posljednjim dvama, samo u zrcalnom položaju (3g). Dvoznak *HH*, ako nije geminata, trebao bi označavati granicu dviju riječi, što bi olakšalo odgonetanje; k tome, isti se znak ponavlja još dva puta u nastavku, a i znak *p* nalazi se na četvrtom i sedmom mjestu.

Usljedio je kombiniranje nastavaka za genitiv i ablativ, i obrnuto, svih pet deklinacija u jednini i množini, s nadom da posrijedi nisu najkraći nastavci. To bi bilo od najmanje pomoći. No ni to nije dalo rezultata. I dalje je bilo previše nepoznanica. (Usput, kako se poslije pokazalo, posrijedi su baš »najsiriromašniji« nastavci: za ablativ jednine a-deklinacije i genitiv jednine o-deklinacije.)

Učestalost znakova. Nakon prvog malodušja pojavila se nova ideja: sastaviti tablicu učestalosti znakova »bosančice«, latiničnih znakova iz ostatka Mihovilova pisma i latiničnih iz jedinoga hrvatskog teksta iz ostavštine dvojice braće, koji doduše ne pripada Mihovilu već Antunu, ali nadali smo se da bi u nedostatku drugih i on mogao poslužiti svrsi, ne bi li se ustanovilo kojim su jezikom zapisane poruke. Riječ je o Antunovoj molitvi objavljenoj u *Nauku karstyanskom*, prijevodu Bellarminijeve *Dottrina christiana breve*.¹³ (Tek poslije smo saznali da je izračun frekvencije znakova prvi korak u dešifriranju jezika; time su se služili već Arapi u

¹³ Rim, 1661, 44-47; preslik u: Vladimir H o r v a t, »Molitva Antuna Vrančića«, *Zbornik o Antunu Vrančiću*, Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić«, Šibenik, 2005, 197-200.

srednjem vijeku, a danas su na internetu lako dostupni alati za taj posao.)¹⁴ Ishod je bio sljedeći:

	šifrirani odlomci			latinsko pismo			hrvatska molitva		
	znak	ukupno	%	znak	ukupno	%	znak	ukupno	%
1	a	148	11,4	e	177	14,1	i	157	14,3
2	g	139	10,7	i	165	13,2	o	120	10,9
3	H	118	9,1	s	105	8,4	e	118	10,8
4	t	113	8,7	r	100	8,0	a	81	7,4
5	đ	106	8,1	t	94	7,5	s	80	7,3
6	p	105	8,1	u	87	7,0	v	74	6,7
7	3	94	7,2	a	77	6,2	n	70	6,4
8	o	78	6,0	m	76	6,1	t	60	5,5
9	y	73	5,6	n	72	5,8	m	55	5,0
10	б	69	5,3	o	69	5,5	r	39	3,6
11	h	58	4,5	d	42	3,4	l	37	3,4
12	s	44	3,4	c	35	2,8	j	34	3,1
13	ж	38	2,9	l	35	2,8	p	33	3,0
14	n	31	2,4	p	32	2,6	g	31	2,8
15	7	24	1,8	q	16	1,3	u	24	2,2
16	T	20	1,5	f	15	1,2	d	20	1,8
17	e	15	1,2	b	14	1,1	h	19	1,7
18	⊥	14	1,1	v	14	1,1	k	19	1,7
19	8	10	0,8	g	11	0,9	c	12	1,1
20	x	5	0,4	h	11	0,9	b	9	0,8
21	q	1	0,1	x	2	0,2	z	6	0,5
22				j	1	0,1			
23				y	1	0,1			
24				z	1	0,1			
ukupno		1303			1252			1098	

Nije teško uočiti da su šifrirani odlomci i latinsko pismo međusobno bliži nego šifre i hrvatska molitva. U latinskom pismu i šiframa znamenke na prvom i drugom mjestu dosta su blizu, kao i znamenke na trećem i četvrtom mjestu, dočim se između drugog i trećeg nalazi zamjetniji razmak. U molitvi jači usjek uočljiv je između prvog i drugog te trećeg i četvrtog mjesta, a blizu su brojevi na drugom i

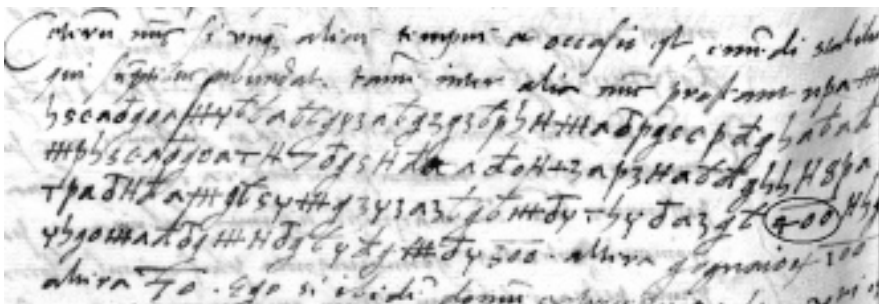
¹⁴ Usp. Ralph Edward W e b e r, *United States Diplomatic Codes and Ciphers, 1775-1938*. First Transaction paperback printing 2011 (Originally published: Chicago, 1979), 7.

trećem mjestu, dakle upravo suprotno od *latinskog pisma* i *šifriranih odlomaka*. Bio je to prvi sigurniji signal da su kamufirani pasusi pisani latinskim jezikom.

S tim uvidom ambicioznije su nastavljene kombinacije genitivnih i ablativnih nastavaka, no tekst se i dalje otimao razumijevanju. Razlog je nedovoljan uzorak za pouzdaniji izračun frekvencije. Najbliže dobitnoj kombinaciji bila je varijanta *i-n-s-uao-?-r-r-uao-?-e-?-?-r-?-r-n-i*, gdje su prva tri znaka (*ins-*) i posljednja dva (*-ni*) – kako se naknadno pokazalo – točno određena, a ispravan je bio i prvi od triju pretpostavljenih znakova na četvrtom mjestu (*uao*), ali dalje od toga nije se moglo.

Nije uspio ni pokušaj da se u tekstu, na temelju izraza *gregem illum*, prepozna neka onodobna šibenska obitelj u čijem se prezimenu nalazi *geminata*.¹⁵

Broj 400. Nakon još jednog poraza pozornost je privukao detalj iz drugog odlomka istoga pisma, u kojem se usred nerazumljivih znakova pojavljuje arapskim znamenkama napisan broj 400.¹⁶

Slika 3: Odlomak pisma Mihovila Vrančića od 27. prosinca 1558.

U transkripciji, zajedno s okolnim latinskim tekstom, odlomak izgleda ovako:

Ceterum nunc si unquam alias tempus et occasio est emendi stabilia,| qui sumptibus abundat. Tamen inter alia nunc prostant n p a ж l h s e a б g o a ж y t t a t t g y 3 a t g 3 g 3 t p h H ж a б p g s e p d g h a t a d l ж p h 3 e a б g o a т H 7 б g s H đ a a d o H ⊥ 3 a p 3 H a t d g h h H 8 p a l т p a б H đ a ж g t s y ж g 3 y 3 a 3 t g t ж б y т h y б a 3 d t 400 H h g l y h g o ж a đ б g ж H б g t y đ g ж б y 300, altera gognaiorum 100 altera 40.

Inače je sada, ako ikad, vrijeme i prilika za kupnju nekretnina, tko obiluje prihodima. Ipak između ostaloga nude se *n p a ж p l h s e a б g o a ж y t t a t*

¹⁵ Usp. npr. Ante Š u p u k, »Šibenski Liber baptizatorum (1581-1590), njegova antroponimna građa i osobitosti te antroponimije«, *Radovi Instituta za hrvatsku povijest* 7 (1975), 126-162.

¹⁶ Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 241v.

*t g y 3 a t g 3 g 3 t p h H ж а б п г с е р đ g h a t a đ l ж p h 3 e a б г о а m H
7 б г s H đ a a đ o H ⊥ 3 a p 3 H a t đ g h h H 8 p a l т р а б H đ a ж г t s y
ж г 3 y 3 a 3 t g t ж б y m h y б a 3 d t 400 H h g l y h g o ж а đ б г ж H б г
t y đ g ж б y 300, jedna od 100 gonjaja, druga od 40.*

Pretpostavka je bila da bi se ispred broja morao nalaziti genitiv naziva neke monete, pogotovo što se u sedam znakova ispred broja na drugom mjestu nalazi y, a na četvrtom a (*h y b a 3 d t*). Činilo se da bi se moglo raditi o *ducator(um)* ili možda ipak hrv. *dukatov*, ali ništa se dalje nije otvaralo. Isto tako, nije se uspjelo ni uz pomoć florena (fjorina), druge monete koju Mihovil spominje u pismima.¹⁷ (Sreća je ovaj put bila ne ravnodušna, nego okrutna, budući da se doista radi o florenima, samo u latinskom *ablativu*. Da bi se točno pročitalo, trebalo je uzeti u račun još jedan znak, osmi ispred broja 400.)

Kriptografija. Nakon novog neuspjeha bilo je vrijeme okrenuti se na druge strane. Istražili smo malo povijest kriptografije, koja se na Zapadu stala intenzivnije razvijati u osvit humanizma.¹⁸ Svrha je šifriranja poruka bila zaštititi trgovačke i političke interese. Stoga povremena enigmatičnost u epistolografiji Vrančićevih ne predstavlja ništa neobično u njihovu vremenu i na Antunovu položaju.

Najzanimljivije je to što je početkom 16. stoljeća njemački redovnik Ioannes Trithemius objavio knjigu *Libri polygraphiae VI*, u kojoj je usavršio sustav sličan Cezarovu, a pri kraju knjige uvrstio nekoliko alfabeta (normanski, franački...), među kojima se prepoznaju i neke podudarnosti sa znakovljem Vrančićâ.¹⁹

¹⁷ Npr. u pismu od 6. studenoga 1558; Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 236r; V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), 257.

¹⁸ Iako postoje stariji egipatski i indijski primjeri, posebno nam je zanimljivo bilo da se i Cezar u komunikaciji sa svojim časnicima služio maskiranim pismom, na taj način što je vrijednost znakova abecede pomaknuo za tri mjesta u desno, pa je a pisao kao d, b kao e itd. Kriptografiju su osobito unaprijedili arapski stručnjaci, a na zapadu dobila je zamah s razvojem talijanskih gradova i trgovine u 13. stoljeću. U drugoj polovici 14. stoljeća tajnik avinjonskog pape Klementa VII. Gabrieli di Lavinde priredio je priručnik za potrebe papine tajne korespondencije, u kojem je kombinirao znakove za pojedina slova, ali i za cijele riječi, a postojali su i znakovi koji ne znače ništa, služe samo za zavaravanje odgonetača. U 16. stoljeću Sveta Stolica kao i svjetovne vlade šifriraju povjerljive poruke za svoje nuncije i poslanike. Sredinom stoljeća većina talijanskih gradova zapošljava profesionalne šifrante, sama Venecija ima čak tri. Način kodiranja postaje sve zamršeniji i teži za razbijanje. Prema: R. E. W e b e r, n. dj., 5-13. Sudeći po naslovu neobično bliska temi čini se disertacija: Ирина Алексеевна Р у с е ц к а я, *Криптография в Западной Европе в раннее новое время*, Москва, 2003. Научная библиотека диссертаций и авторефератов, *dissertCat*; dostupno na: <http://www.dissertcat.com/content/kriptografija-v-zapadnoi-evrope-v-ranee-novoe-vremya#ixzz2EpJIYKdg> (12. prosinca 2012). No za nju smo prekasno doznali. Usp. i Julianna K a t o n a, »Puteanus' Cryptographia Tassiana«, *Humanistica Lovaniensia*, vol. XLIX, 2000, (293-300) 297. – Zahvaljujemo kolegi mr. Branku Joziću na obavijesti o tom radu.

¹⁹ Ioannes T r i t h e m i u s, *Libri Polygraphiae VI...*, Argentorati, sumptibus Lazari Zetzneri Bibliopolae, anno M. DC. XIII; dostupno na: <http://books.google.hr/books?id=QLRAAAAaAAAJ> (12. prosinca 2012). Trithemiusovo slično djelo, *Steganographia*, bilo je ubrzo po objavljivanju dospjelo na *Index librorum prohibitorum* zbog

Spasonosno -qu-. Odjednom, u tijeku neuspješne potrage i nemoćna razmišljanja, pala nam je na um činjenica da u latinskom postoji (polu)obvezan spoj dvaju znakova, a to je *-qu-*. Ako je dakle posrijedi latinski jezik, među šifriranim izrazima morala bi se ponavljati kombinacija dvaju znakova, od kojih bi se prvi javljao samo u tom spoju, a drugi i samostalno, u društvu s drugim slovima. I doista, ubrzo se pokazalo da su to znakovi *-8p-*. Zajedno se pojavljuju deset puta²⁰, dočim se *p* bez *8*, u asocijaciji s drugim znakovima, javlja toliko da ne treba ni navoditi primjere. Zanimljivo je da se i znak *8* (tj. *q*) nalazi jednom bez *p* (tj. *u*).²¹ Razlog je u tom što je riječ pokraćena upravo iza znaka *8* (u izrazu *uobiq(ue)*), gdje je još, očito previdom, ispušteno završno *-s* iz dativa *uobis*.

Geminate. S novim poletom rodila se zamisao koja je najzad dovela do prepoznavanja prve riječi. Napravljena je usporedna tablica učestalosti *udvostručenih* znakova u latiničnom i kodiranom tekstu. Uzeli smo u obzir i slučajna poklapanja u latinici gdje prethodna riječ završava istim znakom kojim počinje sljedeća. Takve smo slučajeve stavili u zagrade. Ishod je sljedeći:

redni broj	šifrirani tekst		latinica	
	<i>geminata</i>	<i>broj pojava</i>	<i>geminata</i>	<i>broj pojava</i>
1	hh	6	ss	10
2	tt	5	tt	5
3	pp	3	mm	3
4	ττ	2	(ee)	2
5	HH	2	(ss)	2
6	oo	2	nn	1
7	33	2	ff	1
8	yy	1	ll	1
9	aa	1	(mm)	1
10	gg	1	(cc)	1
11			(dd)	1

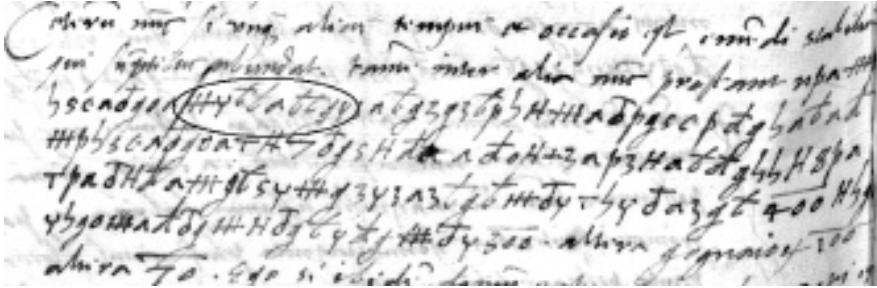
Krenuli smo s pretpostavkom da bi se najčešće *geminate* u obama pismima mogle poklapati, te bi *hh* i *tt* iz ‘bosančice’ predstavljalo u latinici *ss* i *tt* ili možda obrnuto, dakle *tt* i *ss*. Uzeli smo u obzir i okoliš u kojem se pojavljuju, po dva

sumnji na magiju. Treća knjiga *Steganografije* ostala je stoljećima nedešifrirana. Proniknuo ju je, a autora oslobodio optužbe, Jim R e e d s u članku »Solved: The Ciphers in Book III of Trithemius' Steganographia. (Draft: 26. March 1998)«. Dostupno na: http://astrum-obscurum.org/Library/LibraryBase/Renaissance_Magic/Johannes_Trithemius/Steganography_Solved_Book_3.pdf (12. prosinca 2012).

²⁰ Četiri puta u pismu od 27. prosinca 1558, Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 241r; jednom u pismu od 11. siječnja 1559, Knjižnica Széchényi?, 57v; pet puta na cedulji uz pismo od 9. veljače 1559, Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 263r.

²¹ Pismo od 6. studenog 1558, Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 236r.

znaka lijevo i desno od njih. Odmah su nam za oko zapele dvije jednake geminate u isječku *жыттатгы*.²²

Slika 4: Odlomak pisma Mihovila Vrančića od 27. prosinca 1558.

Treba se sjetiti da su *a* i *g* u »bosančici« prvo- i drugorangirani znakovi, koji bi odgovarali latiničnim *e* i *i*. Kad se sve to uvrsti u slijed *жыттатгы*, dobiju se četiri varijante: *жy-ssessi-y* / *жy-ttetti-y* / *жy-ssisse-y* / *жy-ttite-y*. Najizglednijom učinila se prva varijanta, gdje bi se moglo raditi o riječi *po-ssessi-o*. I bili smo u pravu. Dalje je išlo lako.

Sad smo imali ukupno sedam prepoznatih znakova: $\delta = q, p = u, t = s, a = e, g = i, ж = p, y = o$. I druge geminate počele su izgledati latinski (npr. u *pahhada*²³ su se na temelju učestalosti kao najvjerojatnije vrijednosti za *hh* nudili *dd, cc* i *ll*, što je davalo *ueddete / ueccete / uellete*). Tako je uz pomoć poznatih slova i konteksta koji se polako otkrivao te uz pomoć usporednih popisa frekvencije dešifriran čitav Mihovilov alfabet. Konačan je rezultat ovakav:

redni broj	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
šifre	H	7	s	n	a	τ	⊥	E	g	h	o	3	y	ж	8/x	b	t	đ	p	q
latinica	a	b	c	d	e	f	g	H	i	l	m	n	o	p	q	r	s	t	u	x

Podrijetlo znakova. Prirodno je zapitati se kojim se zapravo pismom Mihovil poslužio. Kako se zasada čini, izvor nije bio samo jedan. Najveći broj znakova, više od trećine, jednak je latiničnima kakvi se nalaze u ostatku njegovih pisama (*s, n, a, g, h, o, p*). Premda ne pripadaju njegovu rukopisu, iz latinice su svakako još *H, y, x* i *q*, što je već ukupno više od polovice. Tri arapske znamenke (*3, 7, 8*) također su jednake u obje njegove abecede.²⁴

²² Šesti odlomak Mihovilova pisma od 27. prosinca 1558, Knjižnica Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, 241v.

²³ Isto pismo, drugi odlomak, 242r.

²⁴ Br. 7 jednak kao u pismu od 27. prosinca 1558, Knjižnica Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, 242v (*ad 70 domus; dazdaros 70*); br. 3: usp. pismo od 28. srpnja 1566, posljednji odlomak (*noluit fl. 3*); Knjižnica Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 283r.

Ni podrijetlo *T* zacijelo ne bi trebalo tražiti izvan latinice, iako je redovito pisano kao malo slovo, dakle u srednjem polju, za razliku od *H*, koje zauzima i gornje, te bi bilo razložno pomisliti na utjecaj grčkoga τ .

Najneobičniji znak, \perp , koji smo opazili u Cappellijevu *Dizionario* kao srednjovjekovni simbol za rimski broj 50,²⁵ zapravo je isti kao gornji (*T*), samo obrnut. Potpora bi takvu tumačenju moglo biti njihovo susjedstvo u abecedi: *T* predstavlja *f*, a \perp je *g*.

Znak *e* u rukopisu izgleda malo drugačije – kao grčko ϵ ,²⁶ pa vjerojatno otuda i potječe, iako je slično i u bosančici.

Današnje ćirilično *ž* (ж) jednako je rukopisnim oblicima znakova za broj 600 (ponekad i za 700) u bosančici,²⁷ znaku za 30 u rukopisnoj glagoljici,²⁸ ali i znaku za *m* u starofranačkom alfabetu²⁹ i za *g* u nizu učinjenu prema Ciceronovim kraticama.³⁰

Znak *t* u rukopisu ima zaokruženiji donji kraj te je nalik *jatu* (*j*) u bosančici.³¹

Nesigurno je odakle potječe \hat{b} , izvorno oblikovan kao krug u osnovnom polju iz kojeg se uzdiže okomita crta prekrivena vodoravnom crticom. Podsjeća na znak za 100 u glagoljici.³²

Ni za \hat{d} nismo pronašli mogući uzor. Ne treba jamačno odbaciti ni Mihovilovu invenciju; on na isti način piše i latinično *d*, pa bi mu sad dodao samo kratku horizontalnu hastu.

Ta su posljednja tri znaka (*t*, \hat{b} i \hat{d}) dosta slična, i u početku smo se pitali jesu li doista različiti ili su posljedica nedovoljno uvježbane ruke. Toga je vjerojatno bio svjestan i sam autor jer ih je svrstao jedan kraj drugog (predstavljaju naime *r*, *s* i *t*), želeći i time otežati odgonetanje.

Osnova je dakle latinica. Grčkih, bosaničnih i glagoljskih znakova gotovo da i nema. Trag eventualnog utjecaja vidimo u činjenici da se latinične slovne vrijednosti nezanimariva broja Mihovilovih znakova podudaraju s vrijednostima u Trithemiusa! Riječ je o: *H* (= *a*),³³ *s* (= *c*),³⁴ 7 (= *b*), 3 (= *n*), *y* (= *o*), *q* (= *x*).³⁵

²⁵ Adriano Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Ulrico Hoepli, Milano, 1912, 418.

²⁶ V. npr. gore, **Slika 3** ili **4**.

²⁷ Benedikta Zelić-Bučan, *Bosančica u srednjoj Dalmaciji*, Historijski arhiv – Split, Split, 1961, 20 i tabela II.

²⁸ B. Zelić-Bučan, n. dj., tabela III.

²⁹ I. Trithemius, n. dj. (19), 586.

³⁰ I. Trithemius, n. dj., 601.

³¹ B. Zelić-Bučan, n. dj. (27), 20 i tabela I.

³² B. Zelić-Bučan, n. dj. (27), tabela III.

³³ I. Trithemius, n. dj. (19), 587.

³⁴ I. Trithemius, n. dj., (19), 591.

³⁵ I. Trithemius, n. dj., (19), 592.

Pritom je indikativno da se radi o trima prvima, dvama iz sredine i o posljednjem znaku abecede.

Čini se da ima neke sustavnosti i u *rasporedu* znakova šibenskog kriptografa. Tako su njegovi *e*, *g* i *h* pomaknuti za tri mjesta udesno (pa označavaju *h*, *i* i *l*), *p* i *q* za pet (označavaju *u* i *x*), a *n* (= *e*) i *y* (= *o*) osam mjesta ulijevo. Ostali su pomaci pojedinačni: *a* (= *e*) za četiri mjesta udesno, *s* (= *c*) četrnaest ulijevo, *o* (= *m*) dva.

No to što nema pravog sustava ni u izboru pisma ni u rasporedu simbola, što nema jednog ključa, najveća je vrijednost sustava, njegova najbolja brava.

2.2. Dešifrirani odlomci

Kad se znakovi kodiranog teksta u Mihovilovim pismima zamijene odgovarajućim slovima latinske abecede, dobije se jasan latinski tekst unatoč povremenim autorovim pogreškama, zacijelo uslijed dekoncentracije ili nedovoljne uvježbanosti. Donosimo sve šifrirane odlomke u pripadnom kontekstu, stavljajući ispod svakoga njegovu transkripciju i prijevod.

1. pismo, Šibenik, 6. studenog 1558.³⁶

Opatija u Šibeniku

u a đ b u t n a 7 H t H 3 y y t r a đ t p H o H 7 H | s g H o b a t g ⊥ H b a đ
y đ H h g đ a b p y 7 g 8 | t a n t g o p h a đ t a o a h p 3 H o 7 y 3 H o t p o o
H o | p p h đ *idest* p h đ b H o g h h a n p s H đ y t. | *p(ro) inde respondete ad
hoc.* | p H h a đ H p đ a o H 3 3 p H đ g o x p H n b g 3 ⊥ a 3 đ y t | 7 y 3 y t a
đ a t đ n y o g.

Uetrus [!] de Basano offert suam abaciam resigare [!] totaliter uobiq(ue) [!] sed simul et semel unam bonam summam uult idest ultra mille ducatos; *p(ro) inde respondete ad hoc*; ualet autem annuatim quadringentos bonos et est domi.³⁷

³⁶ Knjižnica Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, 236r. V e r a n c s i c s, n. dj. (1), 257-258.

³⁷ *Uetrus* umjesto *Petrus* očigledan je lapsus; do pogreške je jamačno došlo, kako se domišljato dosjetio kolega Bratislav Lučin, tako što je Mihovil gledao u krivi stupac, te je umjesto da *latinično p* zamijeni kodnim *ж*, *kodno p* zamijenio njegovim latiničnim parom *u*. Drugo *u* u *Uetrus* samo je ovdje napisano latinicom; *q* u *quadringentos* ovdje i na četiri mjesta u pismu od 11. siječnja 1559. pisano je znakom *x*, inače znakom *8*. Zanimljivo je da je četvrto *x* u tom pismu precrtano i iznad njega napisano *8*.

Petar de Basano nudi prepustiti Vam potpuno svoju opatiju, ali ujedno i odjednom hoće dobru svotu, tj. preko tisuću dukata; stoga odgovorite na to; vrijedi pak godišnje dobrih četiri stotine i kod kuće je.

Ono što je Mihovil prethodno u pismu natuknuo i obećao da će uskoro jasnije javiti ipak je ugurao na isti papir, u donji lijevi kut. Bio je naime već napisao da nema napretka »u trogirskom poslu«, ali da »slično« u Šibeniku nudi Petar de Bassano, otac mladića koji je nedavno bio kod Antuna u Mađarskoj.³⁸ Iz skrivenog teksta pak vidljivo je da *negotium* znači ulaganje, a ono »jasnije javljanje« odnosi se dakle na konkretnu priliku, cijenu i godišnji prihod opatije.

Petrus de Bassano zvao se i suvremeni zadarski bilježnik (1531-1570),³⁹ pa je teško ne poistovjetiti ga sa šibenskim ponuditeljem. Mihovil ga spominje i u sljedećem pismu nakon mjesec i po dana (27. prosinca 1558, o čemu u nastavku), govoreći o istoj ponudi, samo s nešto više podrobnosti i s molbom za odgovor. Izgleda kako ga je prilika vrlo privlačila. O Petrovu sinu Ivanu Mihovil sa zadovoljstvom piše i na samom kraju toga pisma, jer se Ivan pohvalio ocu kako ga je Antun dobro primio,⁴⁰ i opet 9. veljače 1559. u istom tonu.⁴¹

2. pismo, Šibenik, 27. prosinca 1558.⁴²

Splitski posao

Spaletu(m) profectus egi re(m) diligenter et multis verbis etl auditus sum benigne et cu(m) multa comit(a)te. Tande(m) sic nihil respondit: si 3 a ž y đ a t 3 y 3 e H 7 a b a đ 8 p y b p o H h đ a b g s a n a l b a a ž g t s y ž H đ p o n a s b a p a b g đ esse nemine(m) in tota hacl prouincia et alia, quocu(m) id negotii et tucius et etiaml libentius confecisset. t H 3 ⊥ p g 3 a o t y h p o y 7 t đ H b a quolminus a τ τ g s a b a ž y t t g đ. illa aute(m) que illi ex s y 3 t đ H 3 l đ g 3 y ž y h g o g t a b H đ H s s a ž g t a đ a ⊥ g đ ⊥ b H đ g H t.

³⁸ *De negotio Traguriensi nihil fit. Hic offertur simile per parentem iuuenis illius, qui fuit nuper apud eam, silicet (!) Petrum de Bassano, modo velit dominatio vestra reuerendissima. Breui tamen clarius per proximos nuntios.* (»Od trogirskog posla nema ništa. Ovdje otac onoga mladića koji je nedavno bio kod Vas, naime Petar de Bassano, nudi slično, samo ako hoće Vaše prečasno gospodstvo. Uskoro ipak jasnije, preko prvih glasnika.«); Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 236r; v. i *V e r a n c s i c s*, A., n. dj. (1), 257.

³⁹ V. npr. popis zadarskih bilježnika na: http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/ArhivskeJedinice.PublicDetails.aspx?ItemId=15138 (29. studenoga 2012).

⁴⁰ *V e r a n c s i c s*, A., n. dj. (1), 296.

⁴¹ *V e r a n c s i c s*, A., n. dj. (1), 335-336.

⁴² Knjižnica Széchényi, *fol. Lat.* 1681, vol. 3, 241r-242r; *V e r a n c s i c s*, A., n. dj. (1), 290-296.

Spaletum profectus egi rem diligenter et multis verbis et auditus sum benigne et cum multa comitate. Tandem sic mihi respondit: si nepotes non haberet, quorum alteri cedere episcopatum decreuerit, esse neminem in tota hac prouincia et alia, quocum id negotii et tucius et etiam libentius confecisset, sanguinem solum obstare quominus efficere possit; illa autem que illi ex Constantinopoli miserat accepit et egit gratias.

Otišavši u Split izložio sam stvar brižljivo i u mnogo riječi, a saslušan sam dobrohotno i s mnogo ljubaznosti. Najzad mi je ovako odgovorio: kad ne bi imao nećakâ, od kojih je jednomu odlučio prepustiti episkopat, ne bi bilo nikoga u čitavoj ovoj ni drugoj pokrajini, s kim bi taj posao sigurnije a i radije obavio, jedino krv priječi da bi to mogao učiniti; ono pak što ste mu poslali iz Konstantinopola prihvatilo je i zahvalio.

Ovo je zacijelo najzagonetnija od svih kodiranih poruka. Nakon dosta napora i konzultacija došli smo do tumačenja po kojem je Mihovil nekoj utjecajnoj osobi u Splitu predložio zajednički posao, no taj netko ga je odbio jer ima svoje nećake; rodbinstvo ga obvezuje te je stoga posao rezerviran za njih, inače bi to najradije obavio s Vrančićima.⁴³

Moguće je da je taj posao isto što i *prepuštanje episkopata*, ovisno o tome podrazumijeva li se u prvoj odnosnoj rečenici prilog ‘već’ ili ‘inače’ (dakle »od kojih je jednomu već odlučio – ili: inače odlučio – prepustiti episkopat«). Ipak, čini se vjerojatnijim kako su posrijedi dvije različite stvari. Kao da je episkopat spomenut usput, kao primjer rodbinske obveze koja je zapreka tom drugom poslu koji ostaje neimenovan iz sigurnosnih razloga. (Na sličan nekonkretan način Mihovil govori i o trogirskom poslu⁴⁴ i o poslu u Dubrovniku.⁴⁵)

U prilog bi takvu razumijevanju govorio i kontekst u kojem mlađi brat u pismu otprije dva mjeseca podnosi izvješće o svojim zadatcima:

Quod reliquum est, ea quę perficienda fuerant mihi iniuncta per dominationem vestram reuerendissimam, partim confecta sunt, partim vero iis proximis diebus diuino auxilio conficientur. Vt puto, domus conductio, hortus, insula, negotium Spalatense et similia.⁴⁶

Od ostaloga, ono što mi je Vaše prečasno gospodstvo bilo zadalo da moram učiniti, dijelom je učinjeno, a dijelom će biti učinjeno s Božjom pomoći ovih dana. Mislim naprimjer na zakup kuće, vrt, otok, splitski posao i slično.

⁴³ Zahvaljujemo na spremnosti za pomoć i na korisnim savjetima kolegama dr. Bratislavu Lučinu, mr. Branku Joziću te osobito prof. dr. Emilu Hilji na lucidnu prijedlogu.

⁴⁴ Spomenuo ga je u prethodnom pismu; v. tekst gore u bilj. 36.

⁴⁵ *...circa negotium Ragusinum nihil expeditur...* (»...oko dubrovačkog posla ništa se ne rješava...«); V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), 258.

⁴⁶ Pismo od 1. listopada 1558; V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), 243-244.

To su odreda investicije pa se zacijelo o nečem takvu radi i u Splitu, kao što je u Šibeniku posrijedi bila opatija. Antun se prethodne godine vratio s četverogodišnjeg izaslanstva u Carigradu, za što je nagrađen čašću jegarskog biskupa,⁴⁷ a i prihodi su se morali povećati, uslijed čega bi slijedio »investicijski val« u Dalmaciji 1558. i 1559. godine, odmah nakon Mihovilova povratka iz Beča. O tome je očigledno dobio naloge dok je još boravio na sjeveru.

Ostaje pitanje s kim je razgovarao u Splitu. Po indicijama kao što su briga za nećake a ne za vlastitu djecu i prepuštanje episkopata čini se da je riječ o crkvenoj osobi.

Nismo sigurni ni u to što bi točno značilo 'prepustiti episkopat'. Je li to biskupska stolica, upravljanje biskupijom, zakup?

Haec provincia et alia bit će ponajprije mletački i habsburški dio Dalmacije, iako se ne može isključiti ni drugačije poimanje, možda Dalmacija i Hrvatska.

Antun i Mihovil dobili su dakle fin i iskren, ali niječan odgovor. Nije očito pomogao ni dar iz Carigrada, koji je morao biti više od suvenira, kad je Mihovil i tu obavijest šifrirao.⁴⁸

Na trenutak smo bili pomislili da je u odgovoru možda riječ o Antunu i njegovim nećacima. Tada bi smisao bio otprilike, da se (važan) čovjek u Splitu slaže s *Antunovim* izborom *vlastita* nećaka za nasljednika u pogledu njegove sposobnosti, samo što to ne bi bilo u redu zbog međusobne krvne veze. Antun u tom trenutku stvarno ima dva nećaka, Fausta rođena 1551. i Kazimira 1557. No pri pomnijoj analizi ta je varijanta morala otpasti, jer nije logično da taj netko u Splitu kao svoj odgovor daje Antunovo mišljenje o tome s kim bi najsigurnije i najradije poslovao. A i Faustu je tek sedam godina i teško je zamislivo da bi se o njegovoj karijeri već tako ozbiljno vršile konzultacije, premda se njegov otac na kraju pisma izrazio prilično pohvalno o njemu i izgledima u budućnosti.⁴⁹

⁴⁷ Darko Novaković – Vladimir Ratović, *S visina sve. Antun Vrančić*, Globus, Zagreb, 1979, 132.

⁴⁸ Nešto malo konkretnije o svojim darovima piše Antun 1568: *De rebus aliis, ego vobis ac magnifico | domino capitaneo Michaeli attuli Turcica minuscula, non solum corialcea, sed etiam agrentea, credoque, | quod ei non minus placebunt, quam quae | accaept a vobis in reditu vestro. | Sunt autem equestris et breui | ad vos perferentur, vna cum | talaribus duabus, quibus me Turca contexit.* (»Što se tiče drugih stvari, ja sam Vama i uzvišenom gospodinu kapetanu Mihovilu donio male turske darove, ne samo kožne nego i srebrne, pa vjerujem da mu se neće manje svidjeti nego oni što ih je dobio od Vas na Vašem povratku. Konjički su i uskoro će Vam biti doneseni zajedno s dvama talarima kojima me odjenuo Turčin.«); NSK, R-5717/2, 8, 2v.

⁴⁹ *Recordor in discessu meo cum valedicerem dominationi vestre reuerendissime, quod mihi dixerat, vt in reditu adducerem mecum filium meum Faustum. Nam et ego idem optaui, ne hic a pueritia mores hosce discolos imbiberet, et a teneris puriorem doctrinam apprehendat et linguas adiscat, est autem iam satis maiusculus, itineri aptus. Viuax ingenio, eleganti forma et vere nobili, non stultus aut pueriliter futilis, apparet aptum futurum maiori fortunę. Proinde decreui eum mecum ducere, si in eodem proposito est vestra reuerendissima dominatio, nam hic nobis peribit sub disciplina matris inter mores ciuitatis corruptissimos.* (»Sjećam se kad sam se na svom odlasku pozdravljao s Vašim prečasnim gospodstvom, da mi je reklo

Krapanj

De g 3 t p h H H p đ a o s b H ж H 3 g videtur grege(m) illum mutassel sententiam, tame(n) data est mihi spes no(n) vana ad dies paucos, mutatis senioribus, in eam opinione(m) reuersuros, na(m) ille qui id facere co(n)stituerat, in dies expectatur.

De insula autem Crapani videtur gregem illum mutasse sententiam, tamen data est mihi spes non vana ad dies paucos, mutatis senioribus, in eam opinionem reuersuros, nam ille qui id facere constituerat, in dies expectatur.

O otoku Krapnju čini se da je ono krdo promijenilo odluku; ipak dana mi je ne baš isprazna nada da će se za koji dan, kad se promijene starješine, vratiti na ono mišljenje; onaj naime koji je to odlučio učiniti očekuje se svakog dana.

Otok Krapanj je dakle rješenje one najkraće Mihovilove zagonetke kojoj smo se u početku bili približili, ali ne dovoljno. Po svemu izgleda, kako smo napomenuli, da je ovdje riječ o nekoj zajednici, možda redovničkoj, koja vjerojatno ima neko pravo ili posjed na Krapnju, a Mihovil je za to zainteresiran. Nije sigurno je li se o njima izrazio ne baš uvidavno zato što su promijenili mišljenje ili su inače na lošem glasu.

Sličnim je tonom popratio neuspjele pregovore o kupnji kuće (koja se, nema sumnje, nalazila u Šibeniku), jer je zacijelo i razlog sličan prethodnom u vezi s Krapnjem:

Kuća udovice Mišić

De n y o y H p đ a o p g n p a o g t g s e 3 y t đ b a s y 3 đ g 1 p H t g h g s a đ a o a 3 n H H p đ ž a b o p đ H 3 n H 3 p h h H t ž a t a t đ, miru(m) genus hominu(m) et intractabile.

De domo autem uidue Misich nostre contigua silicet [!] emenda aut permutanda nulla spes est; mirum genus hominum et intractabile.

Za kupovinu ili zamjenu kuće udovice Mišić, koja je blizu naše, nema nikakve nade; čudnovata i nepopustljiva vrsta ljudi.

Premda Mihovil u nastavku pisma, među vijestima iz Šibenika, piše da je umro *Ioannes Longus alias Misich*, to ne dovodi u vezu s udovicom Mišić pa nismo sigurni je li riječ o istoj obitelji.

neka na povratku sa sobom dovedem svoga sina Fausta. I ja sam naime isto poželio, da ne bi ovdje upio ove loše običaje i da bi od njezne dobi primio čišći nauk i naučio jezike; već je dosta velik, dorastao za put. Živahna uma, vitka i uistinu plemenita izgleda, ne glup ni dječaćki nevaljao, čini se da će biti dorastao za veće stvari. Stoga sam ga odlučio povesti sa sobom, ako još vrijedi prijedlog Vašeg prečasnog gospodstva, jer će nam ovdje propasti po majčinoj stezi i od najpokvarenijih gradskih običaja.»; *V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), 295.*

Salmu u f. b. i. t. t. e

Q. paulo tavelm scriba ad D. V. R. qua par. i. u. r. e. u. i. g. o
 p. r. o. m. i. s. s. i. d. i. n. c. a. u. s. a. e. s. t. q. u. o. d. n. o. v. o. e. r. i. t. h. o. m. i. n. i. s. h. i. n. c. v. e. r. i. t. a. t. e.
 p. r. o. f. e. s. s. i. o. n. e. q. u. i. d. e. u. t. t. u. t. u. e. p. a. u. l. o. p. a. n. d. r. o. f. e. r. r. e. r. e. d. i. p. o. s. s. i. t. i. n. e.
 f. u. i. s. s. e. n. i. m. n. i. g. o. l. i. a. n. i. s. i. c. o. m. i. s. s. a. a. l. i. n. o. n. i. s. e. l. i. m. p. e. r. i. s.
 s. u. b. t. r. a. h. e. r. i. t. u. r. N. o. a. u. t. l. o. n. g. i. u. s. i. s. s. e. p. u. i. n. h. a. c. p. r. i. n. c. i. p. i. o.
 i. n. s. u. s. c. a. s. i. o. n. i. s. b. r. e. v. i. t. e. r. u. m. a. p. p. r. e. d. i. o. r.

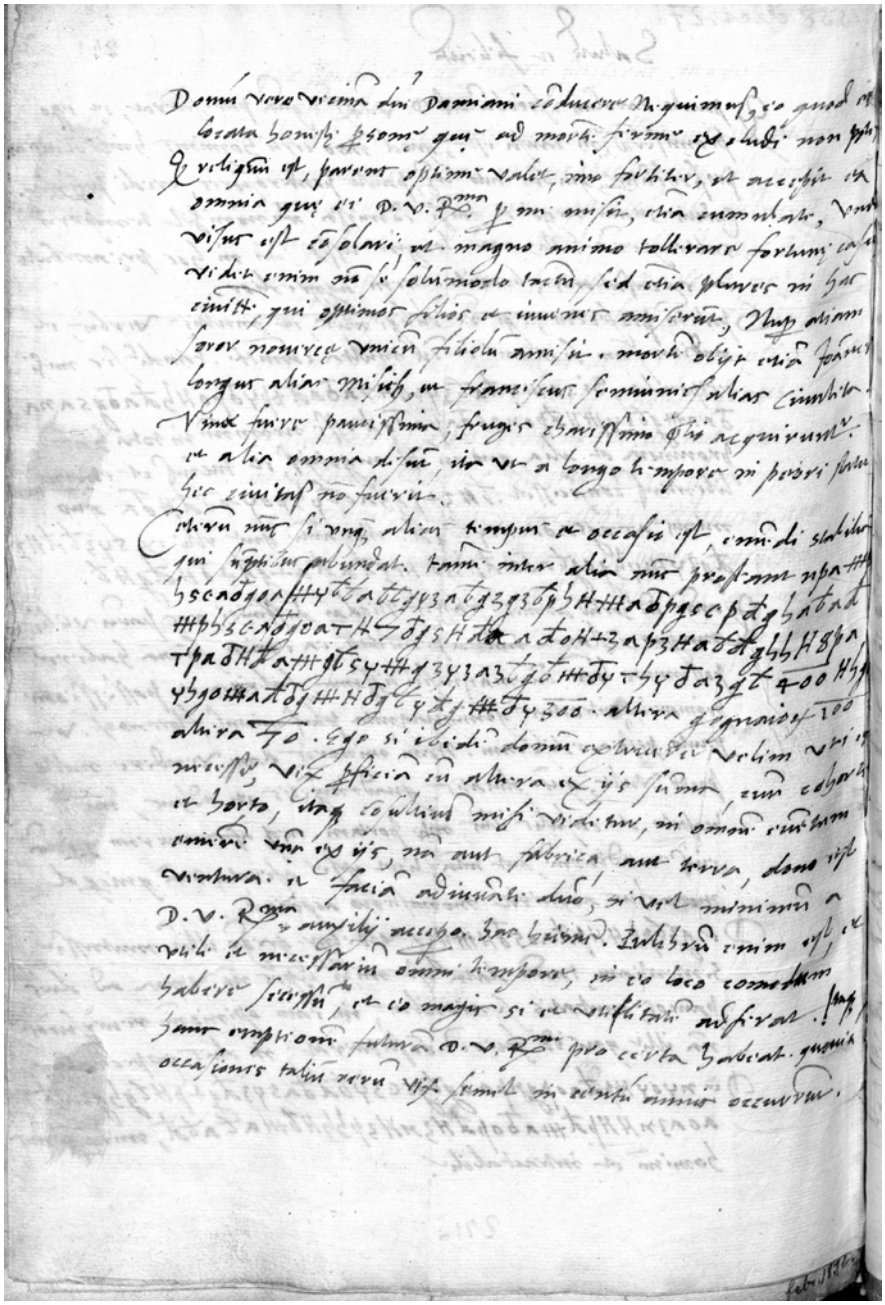
S. p. r. a. t. u. r. p. r. o. f. e. t. u. r. e. p. i. n. d. i. l. i. g. e. n. t. i. u. r. i. n. m. u. l. t. i. s. v. e. r. b. i. s. u. t.
 a. u. d. i. t. u. r. f. a. m. b. e. n. i. g. u. m. u. t. e. i. u. m. u. l. t. a. c. o. m. i. t. t. i. t. t. a. n. d. i. s. i. c. m. i. s. i.
 r. e. p. r. e. s. e. n. d. i. a. S. i. z. a. n. n. y. t. a. t. z. y. z. c. h. t. a. d. a. t. p. r. y. d. r. o. n. h. b. t. a. d. g. s. a. n. a.
 t. a. n. n. y. t. e. y. h. h. t. r. o. n. a. s. t. a. p. a. d. y. t. e. s. s. i. m. i. n. i. u. i. n. t. o. t. a. h. a. c.
 p. r. o. v. i. n. c. i. a. e. t. a. l. i. a. q. u. o. e. i. u. i. n. g. o. l. i. a. s. u. t. h. i. n. c. i. s. e. t. r. i. t. i. o. n. i.
 l. i. b. e. r. t. i. n. i. s. c. o. n. f. e. s. s. i. t. t. a. z. p. r. z. a. c. t. p. r. o. y. t. t. a. h. d. a. q. u. o.
 m. i. n. i. u. a. t. t. g. s. a. d. a. h. y. t. e. t. i. l. l. a. n. i. u. q. u. i. i. l. l. i. e. y. s. y. z. t. a. t. h. z.
 t. z. y. h. y. h. a. p. t. a. d. t. h. z. a. h. y. t. a. t. a. l. g. t. z. d. h. t. y. h. t. e.

Q. ante ad herbu abime. ratur. Nichai. diffini. res. pauu. uel. h.
 magna. est. pauu. i. n. c. a. p. r. i. n. c. i. p. i. o. i. n. c. a. u. i. n. i. m. f. i. r. m. a. h. a. b. e. r. e.
 p. o. s. s. e. m. u. s. t. o. t. u. m. e. n. m. a. g. n. i. f. i. c. i. s. s. i. m. a. f. a. b. r. i. c. a. u. t. p. o. s. s. i. f. i. o. n. i.
 p. r. i. m. a. r. i. a. i. n. t. r. a. d. i. t. u. r. f. i. n. i. s. q. u. i. n. q. u. a. g. i. n. t. a. p. l. u. s. a. n. i. m. u. s. f. l. o. r. e. n. o. s. t. u. r.
 u. t. p. a. u. l. o. p. o. s. t. e. r. a. e. s. t. i. n. i. m. N. o. n. i. m. m. e. r. i. t. e. a. m. v. e. n. d. i. t. e. m. u. l. t. a.
 p. a. r. t. e. u. l. t. a. q. u. i. s. t. u. a. b. i. s. q. u. a. d. r. i. n. g. i. t. i. s. u. t. a. d. p. a. r. t. e. s. i. n. i.
 h. a. p. t. e. t. e. s. t. u. l. i. t. i. l. l. i. s. o. r. t. e. p. o. r. t. a. r. e. n. i. s. q. u. i. a. s. i. r. m. a. u. i. u. m. f. i. r. m. a.
 e. i. u. s. v. e. n. d. i. c. i. o. n. i. m. i. n. t. u. r. h. i. n. c. h. i. n. c. i. s. e. t. a. s. i. r. a. t. n. o. q. u. i. n. q. u. a. d.
 m. o. n. a. s. t. e. r. i. u. m. a. c. q. u. i. r. i. t. m. o. n. a. s. t. e. r. i. u. m. a. c. q. u. i. r. i. t.

D. e. g. r. e. p. h. h. b. t. a. o. s. t. h. h. h. z. i. v. i. d. i. t. u. r. q. u. i. s. i. g. n. i. l. l. i. u. s. c. o. n. t. r. a. s. s. i. t.
 s. u. b. s. c. r. i. p. t. u. r. a. t. a. n. d. e. d. a. t. a. e. s. t. m. i. s. i. s. p. e. r. n. o. v. o. m. e. a. d. d. i. u. s.
 p. a. u. l. o. s. m. u. t. a. b. i. s. f. e. r. i. e. r. i. b. u. s. i. n. e. a. m. o. p. i. n. i. o. n. e. r. e. m. p. u. o. r.
 n. o. i. l. l. u. q. u. i. i. d. f. a. c. i. e. r. e. c. o. n. s. i. t. u. r. a. i. n. d. i. u. s. e. x. p. e. c. t. a. t. u. r.

D. e. n. y. o. y. h. r. t. a. o. r. p. r. a. o. g. t. y. s. e. z. y. t. e. t. a. s. y. z. t. a. p. h. t. g. h. s. a. t.
 a. o. a. z. n. h. h. p. t. h. a. b. o. r. t. h. z. n. h. z. p. h. h. t. h. a. t. a. d. t. m. i. n. i. u. g. e. n. t. u.
 h. o. m. i. n. u. a. i. n. t. r. a. c. t. a. b. i. l. i. t. e.

Prilog III: Mihovilovo pismo od 27. prosinca 1558; Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, f. 241r (Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

Prilog IV: Mihovilovo pismo od 27. prosinca 1558; Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, f. 241v (Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

Quasi inquit alios sui maior caritas et cur est, hoc ut
 sanatur et voluit, et magis quod proclamatum est in iis in
 eo finem genuerit: esse debet in consuetudine, hinc fit, ut dicitur
 apud, necdum hinc, quod consuetudo ipsa est in hinc
 in hinc et hinc, spiritus est nationum, malum vicinior, qui
 non solum equos omni hinc, sed et omnibus et singulis, et
 omnia alia. tunc non de isto immutari et mutari, et
 omnia et hinc, et hinc, et hinc.

Porro H H S G H O C H S S G G A G S A Z B A O C H A T G B T A G P P A Z G T G Y H Z
 Z A B G P A T H H H P P O V P A A G P H H A A H A A D P T N A
 H H H Z Y A L I N G P B A H H P A B B A T A H O D A T G Z H O V P
 T Y T H H G T A D G U I N Z A P T A D T G H Y Y D P O A G P T P P H T S H A G
 S H O G E X T G P O P A T A C A B Z Y S H O P O A H O Y H H A T H A T F A C I U A U N
 T O T A M S U A M H H P H T G O Z Y Z Y B G H H N O G S L A Z T Y T H Y D A S Y T
 G P P Z Y A T T G P Z G P T A T H T G S T G P O S P O O Y N G S G T A G H H A Z
 G G I Q U A R E O V P P R O D A T U R I N S E R V A T U R M I S I Q U I D
 A G O R D E B E A P L U M T U R C I A M I S T A Q U I D A M I M H A B U A T
 N U C V E N I O A D T R A O V P P R O D A T U R I N S E R V A T U R M I S I Q U I D
 I S T A S I M I L I T U D I N E I T A S E R V I T U R F A C T U R E D E O M N I A L I B U S F I C I
 P O L I T I S I C U M N A T U R A Q U I P P R O D A T U R C O N T R A E G O Q U A P R I M O
 H A C N A T U R A S E L U A T I N S A E T C O N S P E C T U O V P P R O D A T U R I N S E R V I
 M I P I A Q U A S I O R A T U R C O N T R A D I S T A N T I A S I M I L I T U D I N E I M E D I O R
 Q U A S I I N H A C D O M O S I P E R O S E S U O S E M O S I S I M I L I T U D I N E S A T I S F A C I O R
 D E R E V I C O M A G I S Q U O D E R O S A P P R O D A T U R I N S E R V I T U R I D E O P R
 T A M N A M O A L I O R M A M I T A C I O N I S I T A C I O N I S A D M O D U M
 S U A P R O I N D I M O X A S I S O P A S T A B I T E U D I M O S I M I L I T U D I N E I N
 V I A M D A B O N A M I S T A M I N S I M I L I T U D I N E N O I T A L I O R V E
 N O L I B E R I P O S S I M P A R E R E V A L I D A T I S E S I M I L I T U D I N E I N
 M O S E O M N I A R E S P E C T U R N I C V L A I N S I M I L I T U D I N E I N
 Q U I C O N T R A D I M Q U A S I D I P R O I N T A T I M V E R O I N T A
 S I M I S I M I L I T U D I N E S I A D R E M F A C I E N D A M I M I T U D I N E I N

Prilog V: Mihovilovo pismo od 27. prosinca 1558; Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, f. 242r (Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

1559. jan. 11.

Salam in felicitate.

Cum non habeam plus dominica hora huiusmodi ad scribendum
 haberi tunc, hoc solum scripsisse, si non sufficit, nos scilicet
 omnes vestrum salutem, excepta cognatione, quae solida
 non in conceptu, nascens, patitur, sed in tam cessante.
 Porro adveni amice hoc videtur, quidem ex Constantia,
 sicut et Emili scilicet istud, qui oculata fide, in ista
 Porta Insuperiorum tunc, in magni videri debentur,
 quae sunt discordia filiorum in se, in partem in filijs
 qui in te moritur, omnia et saluti ipsius, in manu
 de excusatione. Inio in numeris adveniunt, licet ad huc
 incerti, cognoscitur, in multos mortales ex vobis
 parvi excusatione. Unde et curio videtur, iste vobis
 quod exordia in vobis fieri hoc anno, multo
 modo potuit, signum videtur tunc hoc est, quod
 viciniam et omnia graviter commotus, libentium sum
 cum de studendi tunc vobis, qui designati fuerunt
 et omnia ista quoniam vobis. Si quid in posterum
 referre, scribam tunc mori. Insuper et vobis
 diu quae feliciter salutem, inque de molu in ista
 sua et vobis superius videtur fuerit, et sic et vobis
 Januarij 1559

Mihailus Orszagos
 Francus & Slavus

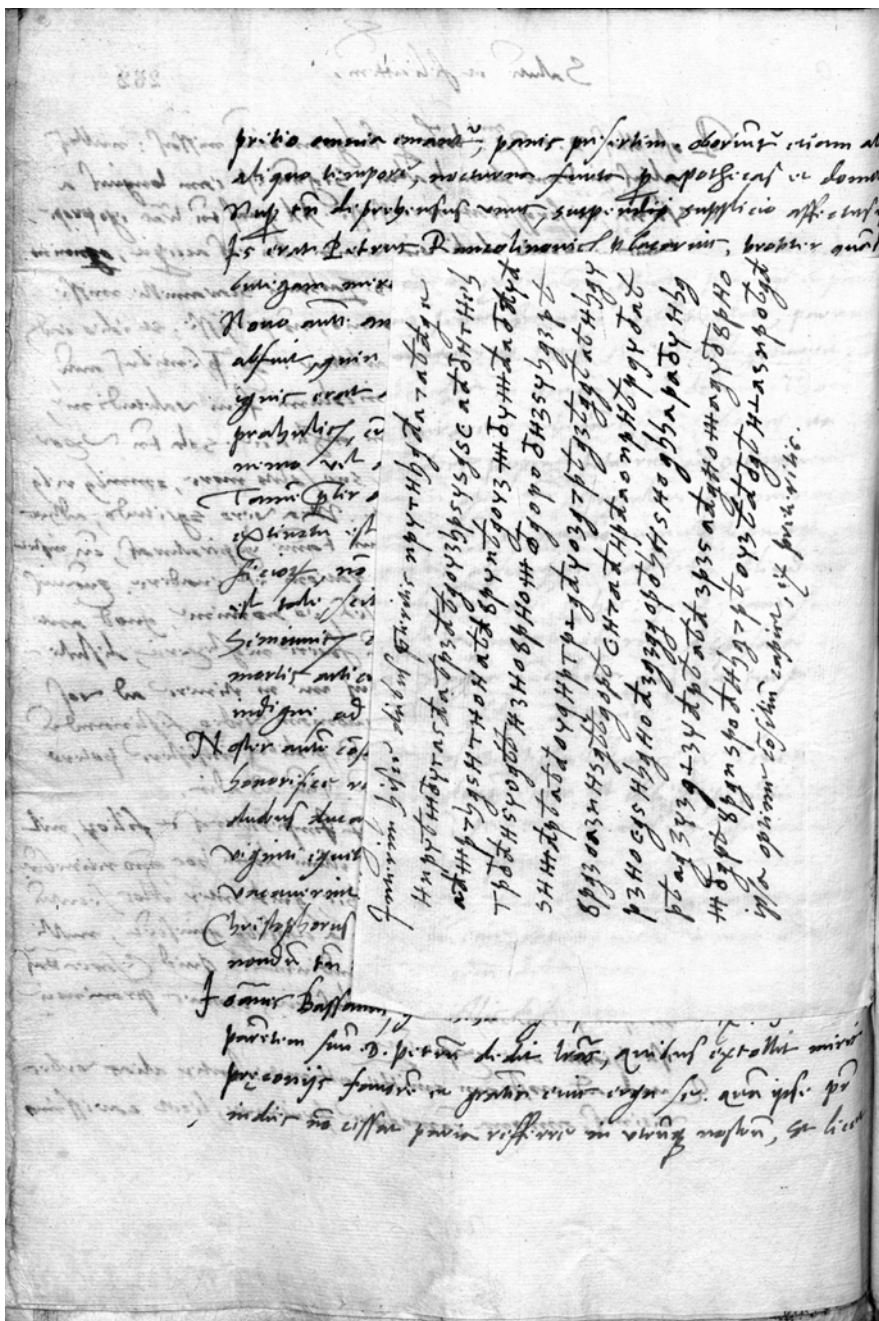
Cum inveni a vobis ad huc in vobis huiusmodi
 epistola et huiusmodi salutem ad huc in vobis huiusmodi
 salutem ad huc in vobis huiusmodi salutem ad huc in vobis huiusmodi
 salutem ad huc in vobis huiusmodi salutem ad huc in vobis huiusmodi

Prilog VI: Mihovilovo pismo od 11. siječnja 1559; Széchényi (?), f. 57r
 (Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

Handwritten text in Cyrillic script, likely a historical document or letter. The text is written in a cursive style and is partially obscured by a large, faint watermark or bleed-through from the reverse side of the page. The visible text includes:

quid de hoc agendum fuerit, eius iniquo relictio
indis, omnia culpa nulla est. in eius omnium
boni noni, - facti optimi. Nihil est, et Scavann'is
si firi possit, satisfiat quia prima, et duntaxat in
omnibus - huiusmodi - quod vili quia et
ego deo valeam. Omnibus ad vos.

Prilog VII: Mihovilovo pismo od 11. siječnja 1559; Széchényi (?), f. 57v
(Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

Prilog VIII: Cedulja uz Mihovilovo pismo od 9. veljače 1559;
Széchényi, fol. Lat. 1681, vol. 3, 262v
(Uz odobrenje Országos Széchényi Könyvtár)

U Šibeniku su poznate dvije kuće s grbom obitelji Vrančić,⁵⁰ te se udovičina morala nalaziti u susjedstvu jedne od njih.

Prvić

Ceteru(m) nu(n)c si vnaq(uam) alias tempus et occasio est eme(n)di stabilia,| qui su(m)ptibus abundat. Tame(n) inter alia nu(n)c prostant n p a ж p l h s e a б g o a ж p y t t a t t g y 3 a t g 3 g 3 t p h H ж a б p g s e p đ g h a t a đ l ж p h 3 e a б g o a т H 7 б g s H đ a a đ o H ⊥ 3 a p 3 H a t đ g h h H 8 p a l т p a б H đ a ж g t s y ж g 3 y 3 a 3 t g t ж б y т h y б a 3 d t 400 H h g [H] y h g o ж a đ б g ж H б g t y đ g ж б y 300. altera gognaior(um) 100| altera 40. Ego si ibide(m) domu(m) extruere velim vti e[st]| necesse, vix p(er)ficia(m) cu(m) altera ex iis sum(m)a, cu(m) (?) cohortel et horto, itaque consultius mihi videtur in omnem euentum| emere vnam ex iis, nam aut fabrica aut terra dono est ventura. Et faciam, adiuuante D(omi)no, si vel minimum a| D(ominatione) V(estra) R(euerendissi)ma auxilii accepero, hac hieme. Pulchrum enim est et vtile et necessarium omni tempore, in eo loco comodum| habere secessum, et eo magis si et vtilitatem adferat. Itaque| hanc emptionem futuram dominatio vestra reuerendissima pro certo habeat, quoniam| occasiones talium rerum vix semel in centum annis occurrunt.

Ceterum nunc si unquam alias tempus et occasio est emendi stabilia, qui sumptibus abundat. Tamen inter alia nunc prostant due pulcherime [!] possessiones in insula Peruich utiles et pulcherime [!] fabricate et magne, una est illa que fuerat episcopi Nonensis pro florenis 400, ali[a] olim Petri Parisoti pro 300, altera gognaiorum 100, altera 40. Ego si ibidem [...].

Inače sada je, ako ikad, vrijeme i prilika za kupovinu nekretnina, tko obiluje prihodima. Ipak između ostalog sad se nude *dva prelijepa posjeda na otoku Prviću, korisna i prelijepo sagrađena i velika, jedan je onaj koji je bio ninskoga biskupa, za 400 fforina, drugi pokojnog Petra Parizota, za 300, jedan od sto gonjaja, drugi od 40. Kad bih ja htio ondje sagrađiti kuću, kao što je potrebno, jedva bih dovršio s drugom od tih svotâ, s oborom i vrtom. Stoga mi se čini promišljenije u svakom slučaju kupiti jedan od njih; naime ili zgrada ili zemlja doći će na dar. I izvest ću to, uz Božju pomoć, ove zime, ako primim i najmanju pomoć od Vašeg prečasnog gospodstva. Lijepo je naime i korisno i potrebno u svako vrijeme na tom mjestu imati primjereno odmorište, tim više ako donosi i korist. Stoga neka tu kupovinu Vaše prečasnog gospodstvo smatra izvjesnom, budući da se takve prilike pružaju jedva jednom u sto godina.*

⁵⁰ O kućama v. Iva K u r e l a c, *Dinko Zavorović: Šibenski humanist i povjesničar*, Šibenik, 2008. 67-68 i 78-79; I s t a, »Potraga za istinom duga četiri stoljeća: Šibenski humanistički pisac Dinko Zavorović – prvi povjesničar Dalmacije«, *Hrvatska revija* 11 (2011), 1, 100-105. – Toplo zahvaljujemo dr. Kurelac na ljubaznoj obavijesti o navedenim radovima.

Ispred neobičnoga *tamen* na početku druge rečenice treba, čini se, podrazumijevati: »Ja nisam od onih koji obiluju prihodima. *Ipak* (spomenut ću:) između ostaloga...«

Od dvaju posjeda na Prviću jedan je bio u vlasništvu nekog ninskog biskupa (moguće da je riječ o posjedu obitelji Divnić, iz koje su bili ninski biskupi Juraj i njegov nasljednik Jakov (umro 1556). Drugi je bio u vlasništvu nekog Petra Parisotija. Čini se da su Vrančićevi kupili najmanje jedan od njih, kako se može iščitati iz Mihovilova pisma iz siječnja 1564. U tom naime pismu Mihovil, ne koristeći se više šiframa, obavještava Antuna o dvjema investicijama - kupnji dviju kućica za držanje stoke i jednog vrta u Crnici blizu Šibenika⁵¹ te o kupnji posjeda Lukočić na Prviću koji je bio *odmah do Vrančićeva*.⁵² A sam Lukočićev posjed bio je osobito vrijedan, kako Mihovil kaže, zbog blizine postojećem, ali ponajprije zbog činjenice da se u tamošnjoj kući rodio njihov otac Frane Vrančić.

U igri je bio, čini se, i treći posjed na Prviću. Mihovil u pismu od 1. listopada 1558. u latinski tekst ubacuje kratak odlomak na mađarskom, u kojemu se govori o kući s vinogradom koja je bila u vlasništvu Petra Skruanovića, a za koju će mu nedostajati novca za kupnju.⁵³ Stoga zasad ne možemo biti sigurni koje je to imanje u čijem se susjedstvu nalazi kasnije pribavljeno Lukočićevo.

⁵¹ Usp.: *emi in Cernice (...) duas domunculas lapideas (...) et partem hortus [!], quae nondum solvi.* (»kupio sam u Crnicama dvije kamene kućice (...) i dio vrta što još nisam platio.«); V e r a n c s i c s, A., *Összes munkái*, sv. 9, Budimpešta, 1870. (= *Monumenta Hungariae historica*, series II, vol. 20), 53.

⁵² *emi etiam totam possessionem Lucocich in insula Pernich [!], his de causis, quod scilicet erat nostrae contigua; sed hoc nihil esset, magis autem, quod olivetum et ficetum habeat egregium; potissimum vero, quod est possessio nostra olim avitica, et quod in ea domo parens noster natus sit.* (»kupio sam također sav posjed Lukočić na otoku Prviću iz ovih razloga: što je bio blizu našem. Ali to ne bi bilo ništa, nego više zato, što ima izvrstan maslinik i smokvik, a najvažnije, što je to naš djedovski posjed od nekoć i što se u toj kući rodio naš otac.«); V e r a n c s i c s, A., n. dj. (51), sv. 9, 53.

⁵³ *Ceterum Proviaan szigetiben vagon eladó egy szép ház szűleivel egyetemben, l kinek mása nincsen ott; az házzal ípitésel, kerttel, l gyműcsivel, csatornakúttal és helylyel, id est, Scruano/vics Péterí ki volt; de nem hiszöm, hogy annye pénznek l szerit tehetem memnyét kírnek, mert túbb kelletik l nigyedfél száz forintnál letennyi írette; de csak l az ház odvarával és kertvel jobb kétszáz forintnál, l anekül vagon hetven mirtik fűlde. Azám gonyai mind szőlő hasznos, olajmolnával. Quare summopere dominationem vestram reverendissimam rogo et supplico, ut huic negotio suppetias ferat, et quidem mature, si pro eius ratione fieri poterit, ne tam nobilis res nobis elabatur; ego tamen omnibus artibus, quibusl potero, negotium differam ad responsum eiusdem vestre reverendissime dominationis, l mert az a ki eladja csak engemet várt.* (»Inače, na otoku Prviću prodaje se lijepa kuća, zajedno s vinogradima, kojoj tamo nema para, s građevinom kuće, vrtom, voćem, cisternom i mjestom, to jest, koja je pripadala Petru Skruanoviću; no ne vjerujem da to mogu učiniti za onoliko novaca koliko traže, jer za nju treba vrijednost više od tri i pol stotine forinti, ali samo je kuća s dvorištem i vrtom vrednija od dvjesto forinti, bez toga ima sedamdeset mjera zemlje. Osim toga, svi su vinogradi iskoristivi, (a raspolaže i) mlinicom za ulje. Stoga veoma molim i preklinjem Vaše prečasnó godspodstvo da podupre ovaj posao, i to brzo, ako može po svom

Zanimljivo je da prezime Lukočić nose i dva brata na vrlo lošem glasu, kojima će Mihovil posvetiti posljednje dvije poruke. No kako ih on ne povezuje s istoimenim posjedom, možda ne trebamo ni mi, iako smo u napasti pomisliti da je iskoristio njihovu akcijsku rasprodaju imovine.

Druga je zanimljivost da se Mihovil pri prvoj najavi mogućih kupovina poslužio mađarskim. Jamačno se nije dovoljno pouzdavao u takvu zaštitu kad je uskoro prešao na kriptografiju. A nakon što je kupnja obavljena, to više uopće ne skriva, nego otvoreno izvješćuje. Koliko je rizičan bio u to vrijeme prijenos pisama, potužio se Mihovilu Antunov prijatelj u Veneciji: *Quod plus est, neque scribere ad dominationem vestram reuerendissimam per eorum nuncios audet, nam litterę aperiuntur eius et accepto succo ex illis pro suis mittunt.*⁵⁴ (»Štoviše, ne usuđuje se ni pisati Vašem prečasnom gospodstvu preko njihovih glasnika; pisma mu se naime otvaraju i nakon što se iz njih preuzme srž, šalju ih kao svoja.«)

Opatija u Šibeniku II

Porro H 7 H s g H o e H 3 s t g 7 a 3 g s a 3 t a o e H 7 a đ g t đ a g p p a 3 g t g y H 3 l 3 a t 8 p g a t đ H ž p n. D. V. R(everendissi)ma(m). a g p t ž H đ a b ž a đ b p t n a l 7 H t H 3 y alias ⊥ p 3 a b H, p a h h a đ a H o b a t g ⊥ 3 H b D. V. R(everendissi)me. l đ y đ H h g đ a b quia 3 a p đ a b t r g h g y b p o a g p t p p h đ s h a b g l s H b g t a n t g o p h a đ t a o a h 7 y 3 H o t p o o H o y ž đ H đ facit aute(m) totam sum(m)am H 3 p H đ g o 7 y 3 y t 8 p H n b g 3 ⊥ a 3 đ y t r t h y b a 3 y t l g 3 p g 3 y a đ t b p ⊥ g 7 p t a đ H r g s đ g 7 p t s p o o y n g s g t a q ž a 3 l t g t. Quare D(ominatio) V(estra) R(euerendissi)ma perpendat et rescribat mihi, quidl agere debea(m), p(er)tentet etiam istu(m), quid animi habeat.

Porro abaciam hanc Sibenicensem habet iste iuuenis Ioannes qui est apud *D. V. R(everendissi)ma(m)*. Eius pater Petrus de Basano *alias* Gunera, uellet eam resignar [!] *D. V. R(everendisi)me* totaliter *quia* neuter filiorum eius uult clericari, sed simul et semel bonam sumam optat, *facit aute(m) totam sum(m)am* anuatim [!] bonos quadringentos florenos in uino et frugibus et auctibus cum modicis expensis. *Quare dominatio Vestra reuerendissima perpendat, et rescribat mihi, quid agere debeam, pertentet etiam istum, quid animi habeat.*

Nadalje, *ovu šibensku opatiju drži taj mladić Ivan koji je kod Vašeg prečasnog gospodstva. Njegov otac Petar de Basano iliti Gunera htio bi je prepustiti Vašem prečasnom gospodstvu u potpunosti, jer se ni jedan od njegovih dvojice sinova ne želi zarediti, ali ujedno i odjednom želi dobru svotu; donosi pak ukupno godišnje dobrih četiri stotine fforina u vinu, plodovima i najmovima s umjerenim troškovima. Zato neka Vaše prečasno gospodstvo promisli i odgovori mi što trebam činiti; neka propita i njega što ima na umu.*

proračunu, da nam ne bi izmakla tako vrijedna stvar. Jer onaj koji ju prodaje čekao je samo mene.«); *V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), sv. 7, 244.*

⁵⁴ Pismo od 22. kolovoza 1558. iz Venecije; *V e r a n c s i c s, A., n. dj. (1), sv. 7, 224.*

3. pismo, Šibenik, 11. siječnja 1559.⁵⁵

Braća Lukočić

Ceteru(m) interest et hec addere n p y t H h g d g a y ж б т а с đ g l t p 3 đ t
 g o y 3 h p s y s g s e a đ b H T H a h x p g t x p H x p H b H đ g t l y o 3 g 7
 p t 7 y 3 g t t p g t ж h a 3 g o a 3 n H s g y б p o a đ t đ p h đ g l s g a ж a б a
 ⊥ б g 3 H đ g y 3 a o e H 3 s б p t s a ж a б p 3 đ H h đ a b l a y б p o t g o y
 3 *scilicet* s h H o t g 3 a h g đ a б g t o a g t l t a ж b y б g ж p h đ x 8 p g g 3
 đ a b H h g H t p g б đ p đ a t l a đ g H o n p H t e H 7 a đ p g y б a t p 3 H o e
 g s H h đ a б H o l g 3 o p b h H s e g H a đ t r g n a o b H t s g H 3 H o t p t s
 a ж g đ *quid de hoc agendu(m) fuerit, eius integerimo relinquo iudicio, mea
 culpa nulla certe est, na(m) eius animu(m) bene novi.*

Ceterum interest et hec addere: duo faliti eo prfecti [!] sunt, Simon Luccochi et Rafael, qui squaquaratis⁵⁶ omnibus bonis suis pleni mendaciorum et stulticie peregrinationem hanc susceperunt, alter eorum Simon *scilicet* clam sine literis [!] meis se proripuit qui inter alias uirtutes etiam duas habet uxores, unam hic, alteram in Murlachia et fidem Rascianam suscepit. *Quid de hoc agendum fuerit, eius integerimo [!] relinquo iudicio, mea culpa nulla certe est, nam eius animum bene novi.*

Inače, važno je dodati i ovo: *dvojica neodgovornih otputovala su tamo, Šimun Lukočić i Rafael, koji su potrativši sva svoja dobra, puni laži i gluposti, poduzeli ovo putovanje; jedan od njih, Šimun, potajno je odjurio bez moga pisma; on između drugih vrlina ima i dvije žene, jednu ovdje, drugu u Morlakiji i prihvatio je rašku vjeru. Što u vezi s tim treba činiti, ostavljam Vašem najnepristranijem sudu, svakako nema nimalo moje krivnje, Vašu ćud naime dobro znam.*

Opet nailazimo na nerazgovjetne pojedinosti u prilično jasnoj temeljnoj poruci. Ako je jedan odjurio bez pisma (koje bi svakako bilo upućeno Antunu), znači li to da ga je drugi ipak odnio? Osobito je zagonetna posljednja rečenica. Najprije, nismo sigurni odnosi li se drugo *eius* (sc. *animu*) na Antuna ili možda na Šimuna, što bi bilo teže shvatljivo. Ovako se čini da je Mihovil toliko respektirao starijeg brata da mu nije želio ništa savjetovati kako ne bi ispalo da mu nešto nameće, što Antun očevidno nije trpio.

Situaciju je Mihovil, po svemu sudeći, smatrao vrlo neugodnom, jer je poruku ponovio za dva tjedna, u posebnom privitku pismu koje slijedi.

⁵⁵ Knjižnica Széchényi?, 57r-57v.

⁵⁶ Riječ se upotrebljavala u značenju 'lumpovati', 'dobro živjeti'; v. npr. Merlin C o c a i (Teofilo F o l e n g o), *Le maccheronee*, a cura di Alessandro Luzio, Bari, G. Laterza, 1927-1928, 358: »squaquarare – gozzovigliare, pro bene vivere usurpatur ab epicuris.« Folengo je nešto stariji suvremenik Vrančićevih.

*Cedulja uz 4. pismo, Šibenik, 9. veljače 1559.*⁵⁷

Braća Lukočić II

*Interim hisce diebus p(re)teritis n p y t H h g đ a 7 a t đ g a l H n p y t ž b y
 t a s đ a t p 3 đ t g o y 3 h p s y s g s e a đ b H T H e h l a đ ž p 7 h g s H T H
 o H a t đ 8 p y n t g o u 3 ž b y ž đ a b đ y đ l t p b đ H s y o g t t H 3 H o 8
 p H o ž b g o p o b H 3 s y h g 3 p t l s H ž đ p t a t đ o y q H p t p ⊥ g đ y o
 3 g 7 p t g 3 t g g t a t H h g y l 8 p g 3 o a 3 n H s g t t g o p t e H 7 a đ H p đ
 a o n p h t p g y b a t l p 3 H o e g s H h g H o đ 3 g 3 g g o p b h H s H o g h
 h a p a b y H h g l p t a g 3 y 3 g ⊥ 3 y đ p t a t đ 3 p 3 s a đ g H o ž a g y b 8
 p H o l ž b g p t 8 p g n s p o đ H h g 7 p t o y 3 t đ b g t H ⊥ a 3 n p o t g đ l
 ipsa optime co(n)siliu(m) capiat, ex preteritis.*

Interim hisce diebus preteritis duo falite bestie ad uos profecte sunt, Simon Lucocich et Rafael et publica fama est quod Simon propter tot furta comissa, nam quam primum Rancolinus captus est, mox aufugit omibus insiis [!], es [!] alioquin mendacissimus, habet autem duas uxores, unam hic, aliam Tninii, Murlacam; ille uero alius ei non ignotus est, nunc etiam peior quam prius. Quid cum talibus monstris agendum sit, *ipsa optime consilium capiat, ex preteritis.*

U međuvremenu ovih prošlih dana *dvije neodgovorne zvijeri otputovale su k Vama, Šimun Lukočić i Rafael, a javno se govori, Šimun zbog toliko počinjenih krađa; čim je naime Rankolin uhvaćen, odmah je pobjegao da nitko nije znao; osim toga najveći je lažljivac; ima pak dvije žene, jednu ovdje, drugu u Kninu, Morlakinju; onaj drugi nije Vam nepoznat, sad je još gori nego prije. Što s takvim nakazama treba činiti, Vi ćete sami prema prethodnomu najbolje odlučiti.*

U reprizi doznajemo zašto je Šimun Lukočić tako naglo napustio Šibenik. Grijesima rasipništva, bigamije i otpadništva od vjere pridružuju se još i krađe. No novu dimenziju svemu daje spomen Rankolina. Po tome što Mihovil navodi samo ime bez ikakva atributa, svakako je riječ o javno poznatoj osobi s one strane zakona. Vjerojatno je riječ o socijalnim nemirima, kao što su bili oni dvadesetak godina kasnije: »Godine 1582. pobunili su se pučani, koje je predvodio Ivan Ručić sa svojom braćom, Nikola Rankolin i Luka Rajčević. Čini se, da je to bila neka politička buna.«⁵⁸

U kojem su odnosu Rankolin iz Mihovilova pisma (1564) i Nikola Rankolin koji se spominje u članku, ovom prigodom možemo samo nagađati, no neki

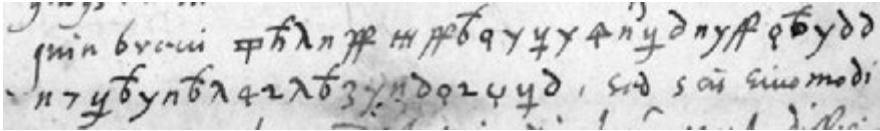
⁵⁷ Knjižnica Széchényi, *Fol. Lat.* 1681, vol. 3, 241r; *V e r a n c s i c s*, n. dj. (1), sv. 7, 333-336.

⁵⁸ Krsto S t o š i ć, »Bune u šibenskoj prošlosti«, *Novo Doba*, 21. IV. 1935, br. 94.

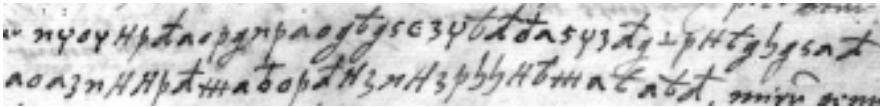
nositelji prezimena Rankolin s Mihovilova gledišta zasigurno nisu bili uzorni stanovnici Šibenika.⁵⁹

3. Antunovo pismo

Nemalo iznenađenje očekivalo nas je kad smo slovne vrijednosti Mihovilova niza pokušali primijeniti na Antunovu kodiranu odlomku. To nisu isti alfabeti! Ako se u Mihovila potraži npr. prvi Antunov znak (koji podsjeća na grčko φ), neće ga biti moguće naći. Jednako vrijedi i za treći znak (grčko λ), peti, deveti (grčko ρ?), jedanaesti, trinaesti, šesnaesti, u drugom retku deveti i deseti.

Slika 5 (= Slika 1): Antunov odlomak

Slika 6: Mihovilov odlomak iz pisma od 28. prosinca 1558.

Poklapa se samo manji skup znakova, njih sedam (*n, ж, 3, 7, d, y, ђ*), neki bi se mogli približiti, ali dobar dio jednostavno je različit. Samo manji dio potječe iz latinice, a ima i novih znakova kojima tek treba istražiti podrijetlo. Ne čudi stoga što se uz pomoć Mihovilova sustava ne može pročitati Antunova poruka, unatoč brojnim pokušajima različitih povezivanja dvaju nizova. Dakle, ili su u međuvremenu, od Antunova pisma iz 1546. do Mihovilovih iz 1558-1559, promijenili oblik i vrijednost simbola ili je svatko otpočetak imao svoj sustav.

Ne pomaže ni izračun frekvencije, očigledno stoga što je uzorak premalen, svega 45 znakova, pola rečenice.

Kontekst poruke je inače prilično jasan:

Ego in Franciam Dei munere saluus perueni. Ab hoc Regē non citra meam sententiam sum exceptus. Nec dubito aliquāter quoque omnia ad uota mihi successura, neque multum aberit, quin breui φ h λ n M ж M t ρ y γ 4 n γ δ n y M ρ t y δ δ | n 7 γ t y n t λ 9 2 λ t 3 y n δ ρ 2 ч γ δ sed scis eius modū

⁵⁹ U Mihovilovu pismu od 9. veljače 1559. spominje se također neki Petar Rankolinović koji je zbog krađe bio obješen; *V e r a n c i c s, A., n. dj. (1), sv. 7, 334.*

negociorum, quale meum est, principia habere paulo difficilliora propter meliorem deliberationem. Itaque sat hoc tibi, sat reliquis meis omnibus, Deum tantum exoretis et laudetis.

Ja sam u Francusku milošću Božjom stigao čitav. Od ovdašnjeg sam kralja primljen ne mimo svoga očekivanja. Također nimalo ne dvojim da će mi sve uspjeti po želji i neće mnogo trebati da uskoro *φ h λ n M ж M t q y y 4 n y δ n y M q t y δ δ n 7 y t y n t λ 9 2 λ t 3 y n δ q 2 y y δ* ali znaš da ova vrsta poslova kakav je moj ima malo teže početke radi boljeg odlučivanja.⁶⁰ Stoga dosta tebi, dosta i svima ostalima mojima, samo molite i hvalite Boga.

Kao izaslanik, Antun, uz oprez, očekuje skori uspjeh u svojoj misiji kod Franje I. (1494-1547, francuski kralj od 1515), samo ne znamo točno u čemu se taj uspjeh sastoji. U dugom i toplom pismu prijatelju Karlu Capelliju osvrće se unatrag na isti zadatak, netom nakon što ga je obavio, gotovo istim riječima, ali opet tako općenito i načelno da je nemoguće prepoznati o čemu je riječ.⁶¹

Scito igitur, me ex Galliis incolumem Venetias rediisse, et hoc biduo, publicis rebus exigentibus, in Transsylvaniae promoturum. Omnia in eo regno mihi non omnino inprospere successerunt, nostraeque factioni, fortasse etiam adversae, brevi idque facile consultum iri sperarem, si odia sua duo principes ad catastrophem venire jam aliquando paterentur...

Znaj, dakle, da sam se iz Galije čitav vratio u Veneciju, i da ću za dva dana, jer tako zahtijevaju javni poslovi, produžiti u Transilvaniju. Sve je meni i našoj strani u onom kraljevstvu uspelo prilično prema očekivanju, a možda i drugoj, te bih se nadao da će to ubrzo biti lako odlučeno, kad bi dva prvaka već jednom dopustila da njihove mržnje dođu kraju...⁶²

Koliko se može naslutiti, Antun je iznio neki prijedlog erdeljske kraljice Izabele koji je naišao na plodno tlo, ali je o tome još trebalo donijeti odluku (ako dobro tumačimo značenje glagola *consulere*). Međutim tomu je zapreka mržnja dvojice prvaka. Ukoliko je jedan od njih francuski kralj Franjo I, drugi bi morao biti Karlo V. (1500-1558, car Svetoga Rimskog Carstva od 1519), njegov cjeloživotni suparnik u borbi za prevlast u Europi. Je li samo Franjina zauzetost u sporu s Karlom bila smetnja očekivanu ishodu ili je car bio izravno protiv, u tome je teško zasada doći do neke izvjesnosti.

⁶⁰ Još jednom zahvala ide kolegi Bratislavu Lučinu za prepoznavanje pravoga smisla u nastavku rečenice iza šifriranog odlomka.

⁶¹ V e r a n c s i c s, A., *Összes munkái*, sv. 6 (= *Monumenta Hungariae historica*, series II, vol. 9), Budimpešta, 1860, (186-195), 186.

⁶² Navest ćemo i nešto drugačiji, svakako utemeljen prijedlog Bratislava Lučina za prijevod dijela teksta: »Sve mi je u onom kraljevstvu uspelo prilično povoljno, i nadao bih se da će i to za našu, a možda i za drugu stranku biti ubrzo, i to lako, riješeno, kad bi dva prvaka...«

Tema erdeljsko-francuskih razgovora mogla je biti Antunovo traženje pomoći protiv Turaka; krajem tridesetih godina na sličnom zadatku i na istom mjestu našao se njegov ujak, erdeljski biskup Ivan Statilić (1528-1542).⁶³ No jednako se moglo raditi i o pomoći u erdeljskoj težnji za neovisnošću od Austrije i njezina vladara, Karlova brata Ferdinanda Habsburškoga. Ne treba zaboraviti ni protestantizam, koji osim u Karlovoj Njemačkoj postaje problem i Franjinoj Francuskoj i Antunovu Erdelju.

Nadajući se odgovoru, preostaje nam posvetiti odgonetanju još više vremena i mašte.

4. Zaključak

Nakon četiri i po stoljeća skinut je veo s tajnih poruka Mihovila Vrančića. Na njih je prvi put upozoreno u mađarskom izdanju sabranih djela Antuna Vrančića iz druge polovice 19. stoljeća. Kod nas je nedavno skrenuta pozornost na činjenicu da se i u jednom Antunovu pismu iz Nacionalne i Sveučilišne knjižnice u Zagrebu krije šifriran dio rečenice, uz sugestiju kako je riječ o znakovima bosančice. Tijekom pripreme kritičkog izdanja obiteljske korespondencije Antuna Vrančića u sklopu svoje doktorske disertacije, koautorica ovoga rada otkrila je jedno dosad nepoznato Mihovilovo pismo, koje također sadrži kodirani odlomak. Za pomoć se obratila svom mentoru – drugom autoru ovoga članka.

Pokušaj dešifriranja uz pomoć bosančice nije dao rezultata. Ustanovljeno je da zacijelo uopće nije posrijedi bosančica, kao i to da se Mihovil služio znakovima većinom različitim od Antunovih. Pozornost je potom usmjerena na najkraći Mihovilov odlomak, koji je pružao nadu da se uz pomoć konteksta i latinskih padežnih nastavaka mogu prepoznati neki znakovi, ali i to je bilo bezuspješno, kao i pokušaj da se u drugom odlomku ispred arapskog broja 400 prepozna naziv neke monete.

Rješenju je vodio tek sustavan pristup: izračun frekvencije šifriranih znakova, abecednih znakova u latinskom i u hrvatskom tekstu. Usporedba je potvrdila da se u skrivenom tekstu vjerojatno radi o latinskom jeziku. Konačna potvrda dobivena je osvještavanjem činjenice da u latinskom postoji poluobvezan spoj znakova *q* i *u* te pronalaženjem odgovarajuće kombinacije među šifriranim znakovima. Trebalo je još izračunati i usporediti učestalost dubleta u »bosančici« i u latinskom da se stvore preduvjeti za prepoznavanje prve riječi. Bila je to *possessio* skrivena u šiframa *жyттattgy*. Ostatak se nakon toga odgonetao gotovo sam od sebe.

Opisan je i sustav šifriranja kao i mogući uzor. Većina znakova potječe iz abecede, uz nekoliko arapskih znamenaka, grčkih i bosaničnih slova, samo što im je promijenjena glasovna vrijednost. Zanimljivo je to što se svi osim jednoga

⁶³ D. Novaković – V. Vratović, n. dj. (46), 46.

moгу pronaći u knjizi *Polygraphia* njemačkog kriptografa Trithemiusa s početka 16. stoljeća, a još zanimljivije što se glasovne vrijednosti trećine Mihovilovih znakova poklapaju s vrijednostima u Trithemiusovim alfabetima. Ne bi bilo iznenađujuće da su se Vrančići služili tim ili sličnim priručnikom, budući da je u 16. stoljeću kriptografija već obvezan način povjerljiva diplomatskog i poslovnog komuniciranja, pa je Antunu jamačno bila dio profesionalne izobrazbe.

Sadržaj je skrivenih poruka preveden i komentiran ponajprije uz pomoć podataka iz ostale korespondencije šibenske braće. Mihovil izvješćuje Antuna o povoljnim prilikama za ulaganje i za kupnju nekretnina u Šibeniku te na otocima Prviću i Krapnju. Nejasno je o kakvu se poslu radilo u Splitu, gdje je Mihovil pregovarao s nekom, kako se čini, visoko pozicioniranom crkvenom osobom. Razlog je kriptiranju očigledno bio čuvanje poslovne tajne, zacijelo da bi se preduhitrili mogući konkurenti. Mihovilova pisma upućena su Antunu iz Šibenika krajem 1558. i početkom 1559. Investicije su dakle uslijedile nakon Antunova promaknuća u jegarskog biskupa, što je bila nagrada Ferdinanda I. Habsburškog svome poslaniku za duge pregovore s Turcima u Carigradu.

U dvjema je porukama riječ o osobnoj sigurnosti. Mihovil upozorava brata da su se k njemu u Mađarsku uputila dvojica braće Lukočića, na glasu kao potpuno nečasni i opasni ljudi.

Ostao je zagonetkom Antunov odlomak o očekivanju nekog diplomatskog uspjeha na dvoru francuskog kralja Franje I, gdje je, na početku karijere (1546), bio poslanik erdeljske kraljice Izabele. Vrančići su bili toliko oprezni da se svaki služio svojim sustavom tajnih znakova. Probijanje Mihovilove šifre nimalo ne pomaže u otkrivanju Antunove poruke, koja je ktome vrlo kratka pa ni ostala pomagala nisu od koristi.

No osim toga izazova postoji otvoren prostor za detaljnije rasvjetljavanje novovjekovne kriptografske teorije i prakse i odnosa Vrančića prema njima. U pogledu sadržaja trebat će *realia* iz Mihovilovih odlomaka smjestiti u precizniji gospodarski i društveni kontekst, kako bi se dobila potpunija slika jedne epizode u slavnoj šibenskoj obitelji.